

'Doorbestemming' van Mariënlof

Een architecturale verkenning vanuit de gelaagdheid en de complementariteit van de site: geïnspireerd op het *'ora et labora'*-adagium.

Universiteit Hasselt
Departement (Faculteit) Architectuur en Beeldende Kunst
Masteropleiding Architectuur
Academiejaar 2015- 2016
Seminarie Cultuur

'Doorbestemming' van Mariënlof

Linse Heylighen

Dankwoord

Na de lange weg die is afgelegd tot de totstandkoming van mijn masterscriptie wil ik even de tijd nemen om enkele mensen in het bijzonder te bedanken. Parallel met mijn individueel afstudeerproject, voert de faculteit Architectuur en Kunst van de universiteit Hasselt lopend onderzoek uit naar het toekomstmogelijkheden van Mariënlof. Waardoor ik ondersteuning vond van diverse betrokken partijen.

In eerste instantie wil ik mijn promotoren, Koenraad Van Cleempoel en Karen Lens, bedanken. Prof. **Koenraad Van Cleempoel** wil ik bedanken om tijdens mijn zoektocht naar een interessant site, die de hedendaagse problematiek van de onderbenutting van het religieus patrimonium weerspiegelt, me kennis te laten maken met Mariënlof. Daarnaast wil ik hem ook bedanken voor zijn begeleidende gesprekken.

Karen Lens voert momenteel een doctoraatsstudie naar de herbestemmingspotenties die verscholen zitten in kloosters. Dankzij haar kennis en inzicht, heeft ze mij met veel empathie bijgestaan tijdens mijn proces. Graag wil ik haar bedanken voor haar onvoorwaardelijke zorgzaamheid en ondersteuning door het toereiken van diverse suggesties en de nabesprekingen van de teksten.

Architect **Herman van Meer**, wil ik bedanken om mij steeds met een aanstekelijk enthousiasme te ontvangen. Hij stond steeds vol gedrevenheid klaar om mij te ondersteunen om de eigenheid van de site onder de knie te krijgen. Daarnaast wil ik Herman en **Guy Cleuren** ook bedanken voor de begeleidingen tijdens het ontwerpproces.

De **zusters van Mariënlof** wil ik graag bedanken voor hun gastvrijheid. Met in het bijzonder zuster Myriam, voor de talrijke rondleidingen en gesprekken, alsook voor het toereiken van historisch bronmateriaal.

Als laatste wil ik nog even stilstaan bij de personen rondom mij, die me door het toereiken van de nodige steun en aanbieden van een luisterend oor, hebben bijgestaan; namelijk **mijn familie en vriend**. Ook wil ik mijn familieleden **Lies Cnops** en **Annick Laureys** bedanken voor het grammaticaal verbeteren van mijn teksten. Tot slot dank ik **Bjorn Weynants**, amateurfotograaf. Via het oog van zijn camera, de site in beeld te brengen en zijn impressie kort neer te schrijven.

'The deeper the roots, the higher the vision'

'Een boom is zo sterk als zijn wortels diep zijn'

visie zecc architects

Abstract

De visie van Zecc architecten weerspiegelt mijn belangstelling voor historische gebouwen, die geworteld zitten in een fascinerende historiek. Deze historische gebouwen dreigen hun 'waarde' te verliezen door de steeds naderende dreiging tot leegstand, tot verval. Daarom wil ik via dit onderzoek de relevantie aanduiden om te zoeken naar toekomstperspectieven voor deze gebouwen, meer bepaald naar toekomstperspectieven die gefundeerd zijn vanuit de 'waarde' van het gebouw en zijn specifieke omgeving.

Dit abstract is slecht een inleidend gedeelte wat naderhand zal aangevuld worden.

Overzichtstabel

Dankwoord

Abstract

0. De (aantrekkings-)kracht van Mariënlof

- a. Context
Probleemstelling
- b. Onderzoeksvraag
- c. Methodologie
Methode
Structurele opbouw
'doorleven' van een kloostersite ; terminologie 'doorbestemming'

1. Op een top van heuvelend Haspengouw

- a. Situering in de ruimte
- b. Gedrapeerd binnen zijn omgeving: evolutie van het landschap
- c. Gedrapeerd binnen zijn omgeving: sociale omgeving

2. Het domein Mariënlof

- a. Aan de rand van het kloosterdomein
- b. Nomenclatuur

Het begrip 'klooster'
Verskil tussen klooster en abdij
Nomenclatuur weerspiegelt zich in de geest van het klooster van Colen
- c. Typologie

830 : Sint Gallen
12de eeuw : Abdij Cluny
1954-1957 : Klooster van Sainte Marie de la Tourette
'ideale plan' Sint-Bernardus
Conclusie van West-Europese kloostertypologieën

3. Cloistor – Clausuur ; achter de muur

- a. Kloosterregel als kompas van de typologie
- b. Religieuze gemeenschappen in Mariënlof

Kruisherentijd
Tijd van Cisterciënzerinnen
Benedictinessen van Nonnemielen
Conclusie
- c. 'ora et labora' ; als essentieel onderdeel van de kloosterregel

'Ora': getijdengebed
'Labora'
Bestuurlijk apparaat

4. Op zoek naar een programma voor een gelaagde site als het klooster van Mariënlof

- a. Verwevenheid binnen zijn ruimere omgeving
- b. 'de doordringende ontsluiting' vanaf de buitenste rand van de kloostersite
- c. Dynamiek van de zuivere functies
- d. Interactie met buitenruimtes/ plekken

5. Ontwerp

6. Besluit

Biografie

Beeldmateriaal

Onlinebronnen

0. De (aantrekkings-)kracht van Mariënlof

a. Context

In eerste instantie wil ik toelichten, dat de aanvang van mijn scriptie-onderwerp niet rechtlijnig was. Ik ben gefascineerd door historische gebouwen waarbij de dreiging tot leegstand nadert. Aanvankelijk ging mijn scriptie-onderwerp over het aanreiken van een mogelijk toekomstbeeld voor de parochiekerken binnen mijn eigen woonomgeving, namelijk Aarschot. De samenwerking met betrokken actoren en het opzoeken van de nodige informatieve bronnen liepen hier echter snel op een dood spoor.

Gedurende de zomervakantie had ik de kans om deel te nemen aan het onderzoek naar de toekomstmogelijkheden van 15 niet-prioritaire parochiekerken in Sint-Truiden. Deze analyse wordt door een onderzoeksteam van de faculteit Architectuur en Kunst te Hasselt o.l.v. prof. Dr. Koenraad van Cleempoel, Mariana Cruz Diaz en Bie Plevoets gevoerd. Door mijn deelname aan dit onderzoek kreeg ik de kans om diverse gesprekken met betrokken actoren bij te wonen. In de praktijk werd ik hierdoor geconfronteerd met de moeilijkheden die zich verschuilen achter de ontwikkeling van deze toekomstperspectieven van religieus patrimonium.

Na het voeren van verschillende gesprekken met prof. Dr. Koenraad van Cleempoel, over hoe ik als architectuurstudent, gedreven door mijn fascinatie, een standpunt kan innemen over de ontwikkeling van een toekomstvisie voor dit religieus patrimonium, werd ik gewaar van andere mogelijke historische gebouwen, die vandaag de dag geconfronteerd worden met een dreigende leegstand, namelijk kloostergebouwen¹. Prof. Van Cleempoel liet mij kennis maken met het klooster van Kolen, te Borgloon, waar de problematiek van een dreigende leegstand voelbaar aanwezig is.

Mijn eerste bezoek aan de kloostersite liet een grote indruk na. Nietsvermoedend wandelde ik via een smalle kronkelende kasseiweg langs het boerenleven dat Haspengouw typeert. Ik ervaarde het gevoel van verborgenheid van het klooster doordat de abdij vanaf de hoofdwegen van Borgloon niet in mijn gezichtsveld verscheen. Op het moment dat de kasseiweg plaats maakte voor een brugje, werd het kloostercomplex voor de eerste keer zichtbaar. Ik parkeerde

¹ Kloostergebouwen waarborgen door hun rijkelijke geschiedenis en omvang een veel grotere complexiteit, waardoor het een omvangrijkere en boeiendere uitdaging zal vormen als individueel afstudeerproject. Met deze scriptie zal ik trachten om de noodzaak van een degelijk onderbouwde toekomstvisie van het religieus erfgoed aan te duiden en te vertalen binnen ‘*doorbestemmingsite*’ Mariënlof.

de auto bewust voor de kloostermuur. Zo kon ik voor mezelf even een moment van rust inlassen en het indrukwekkende bewaard gebleven kloostercomplex en zijn glooiende omgeving bewonderen. De aanwezige afwisseling tussen de open landbouwgronden en het *'fruitlandschap'* ervaarde ik als bijzondere landschapskwaliteiten die binnen mijn eigen woonomgeving niet voorkomen. Begeleid door de kasseien oprijlaan koos ik om op mijn eigen ritme het poortgebouw te benaderen. Deze ervaring van het toekomen is me zeer sterk bijgebleven. De kloostermuur wakkerde mijn gevoel van curiositeit aan. Ik probeerde via de gleuven van de aanwezige poort en het deurtje een glimp op te vangen van wat er zich achter de ommuring afspeelde. Langs het deurtje zag ik een smal steegje dat vermoedelijke leidde naar de kloosterkerk. Tevergeefs probeerde ik dit te openen. Verder zoekend naar een mogelijke toegang van de kloosterkerk, betrad ik via de *'geopende'* toegangspoort een op het eerste zicht verlaten binnenkoer. Via kleine wegwijzers werd op de binnenkoer de toegang naar de kloosterkerk aangegeven. Tijdens de rondleiding in de kloosterkerk en aangrenzende sacristie kon ik genoot ik van de gastvrijheid van zuster Myriam. Het was indrukwekkend hoe hartstochtelijk ze vertelde over de verhalen die zich verschuilen in zowel het materiële en immateriële erfgoed dat de kloostersite typeert. Mijn grootste bewondering ging uit naar het imposante kerkgebouw met zijn prachtig bewaard gebleven interieur. Deze gewaarwording sprak meteen mijn verbeelding aan: *Wat zal het overige kloostercomplex nog van indrukwekkende impressies nalaten?*

De gepassioneerde verhalen van zuster Myriam over de kloosterhistoriek zijn me bijgebleven. Het volledige eikenmeubilair dat in het kloostercomplex aanwezig is, werd ten tijde van de Kruisheren volledig beschilderd, om te vermijden dat het waardevolle meubilair meegenomen werd tijdens de aanhoudende plunderingen. De Cisterciënzerzusters hebben met veel punctualiteit ervoor gezorgd hebben dat hier geen glimp meer van op te vangen is. Tot op heden is die alledaagse inspanning van de aanwezig zusters voelbaar. Het volledige kloostermeubilair wordt jaarlijks in boen gezet door de aanwezige zusters met de hulp van de klusjesman.

Tijdens de gesprekken met zuster Myriam uitte ze haar bezorgdheid over het onderhoud en de instandhouding van Mariënlof. De zusters zijn er zich bewust van de naderende dreiging tot leegstand en proberen waar mogelijk initiatieven te nemen om hun toekomst veilig te stellen. Deze bewustwording en de gedrevenheid van de aanwezige zusters maakt deze kloostersite aantrekkelijk, uiteraard naast de ongeziene rijkdom die de site en haar omgeving waarborgen. Ondanks dat veel religieuze gebouwen heden leeg komen te staan en nood hebben aan een nieuw bestemming, is er hier sprake van onderbenutting. Het ontwerpproces wordt zo verrekender, doordat er een belangrijke ontwerpparameter aanwezig is waarmee rekening zal moet gehouden worden. Binnen de erfgoeddiscipline gaat veel aandacht uit naar herbestemming: *'Maar wat indien er nog een religieuze gemeenschap aanwezig is?'*

Probleemstelling

Uit historische beeldmateriaal van 1932, stellen we vast dat in het klooster tijdens een bloeiperiode zich ongeveer 28 zusters huisvestten. (Afb.) Heden worden we geconfronteerd met een sterk uitgedunde communiteit, de abdij biedt nog slechts onderdak voor drie slotzusters op hogere leeftijd. Dit weerspiegelt de huidige problematiek die men vaststelt binnen het westerse kloosterleven, daarenboven binnen het gehele religieuze patrimonium. Het West-Europese religieus patrimonium staat onder druk door de secularisering en het gebrek aan 'roepingen'. Dit leidt tot een dalende invloed van de religie binnen onze gemeenschap. De secularisering is rechtstreeks gekoppeld aan demografische trends, waardoor we een vergrijzing van de kerkgangers² vaststellen. We zien namelijk ook dat de kloostergemeenschappen steeds verder uitdunnen en de gemiddelde leeftijd stijgt door een gebrek aan novicen. In de publicatie van Kerk & Leven (2011) wordt verwezen naar deze vergrijzende kloostergemeenschappen.

'In heel Vlaanderen leven er nog 7.117 kloosterzusters. Opvallend is dat er veel meer oudere zusters zijn en dat de jonge zusters vaak kiezen voor een beschouwend leven. Het bisdom Hasselt telt het kleinste aantal kloosterzusters (634). Met 2.060 nonnen staat het bisdom Brugge bovenaan de lijst.'

'Volgens broeder Paul Daemen, secretaris van de Unie van Religieuzen in Vlaanderen (URV), is het aantal Vlaamse zusters jonger dan 30 op één hand te tellen.'

ZUSTERS (EN NOVICEN) PER BISDOM OP 1 JANUARI 2011					
	ANTWERPEN	BRUGGE	GENT	HASSELT	MECHELEN-BRUSSEL
DIOCESANE CONGREGATIES	888	1.692 (1)	1.231 (1)	130	672
IDEM, MET HOOFDHUIS IN ANDER BISDOM	159	15	3	193	102
ORDEN EN CONGREGATIES VAN PAUSELIJK RECHT	302	170	180	205	647
CONTEMPLATIEVEN	117 (3)	183 (3)	76	106 (3)	46 (2)
TOTAAL	1.486	2.060	1.490	634	1.467

Totaal aantal zusters = 7.117

© Kerk & leven

² Hoewel deze scriptie zich toespits op kloosters is kort de gevolgen van de secularisering van parochiekerken aangehaald, omdat er sterke parallellen zijn met het kloosterleven.

De secularisering heeft rechtstreeks invloed op deze religieuze, historisch gebouwen en hun waardevolle sites. Door diverse sociale, economische, politieke en religieuze veranderingen dreigen deze gebouwen hun functie te verliezen. Dit roept de vraag op; *‘Hoe zal het religieus patrimonium in de toekomst verder functioneren? Hoe gaan we om met de problematiek van onderbenutting?’* (Lens, 2015, p.6.)

Het vormt een maatschappelijke uitdaging om voor dit religieus patrimonium een geschikt, consistent programma te vinden, waarbij zowel aandacht is voor de materiële als immateriële dimensies die eigen zijn aan de site alsook aan haar sociale en ruimtelijke omgeving. Doorheen het proces is steeds duidelijker geworden, hoe invloedrijk deze waarden zijn binnen een toekomstvisie voor het religieus patrimonium. Vanuit deze bewustwording, heb ik getracht om dit verwerkte inzicht voelbaar te maken in een persoonlijke visie. (Lens, 2015,p.9)

Door de sterk uitgedunde gemeenschap, zijn de economische activiteiten op de kloostersite stilgevallen. Op de monastieke site huisvest zich heden in het voormalige boerderij gebouw een gezin, waarvan de *‘huissvader’* de gemeenschap ondersteunt door het vervullen van allerlei onderhoudstaken en klusjes, zoals bijvoorbeeld het onderhoud van de kloostertuin. Aangrenzend aan het boerderijgebouw verblijft nog een rector. Ondanks de steun die de zusters krijgen, beschikken ze niet meer over de mogelijkheden en voldoende middelen om het kloostercomplex naar toekomst toe, in stand te kunnen houden. Aangezien de financiële middelen die nodig zijn om het gebouwenbestand te restaureren en blijvend te onderhouden, oplopen tot immense bedragen. Dit duidt op het belang van mijn masterproject. Als er niet gezocht wordt naar een mogelijk toekomstbeeld voor deze waardevolle monastieke site, dan zal site uitdoven als een *‘eindigend verhaal’*. (van Meer, 2015, p.10-11)

b. Onderzoeksvraag

Tijdens het onderzoeksproces is deze onderzoeksvraag geleidelijk aan bijgestuurd;

Hoe laat de site zich inventief verder ‘doorgroeien’ vanuit zijn rijk verleden en het algemene kloostermechanisme? Een architecturale verkenning vanuit de gelaagdheid en de complementariteit van de site: geïnspireerd op het ‘*ora et labora*’-adagium.

Vanuit deze onderzoeksvraag komt zeer duidelijk mijn fascinatie tot uiting, namelijk het ‘*ora et labora*’-adagium. Deze gedachtegang vindt diverse onderbouwingen die worden aangereikt in de scriptie. Enerzijds duidt het op het complementair functioneren, zoals de regel van Benedictus voorschrijft. Dit zal in het hoofdstuk 3, ‘*Cloistrum - Clausuur*’ verder worden toegelicht. Deze gedachtegang geeft zeer duidelijk de ‘*basis*’, het draagvlak van kloosters weer. Kloostergemeenschappen keerden terug naar de bron, zowel letterlijk als figuurlijk. Dit houdt in dat ze teruggaan naar de spirituele bron en de basishandelingen die nodig zijn om te kunnen overleven, zoals water en land om daar de vruchten van te kunnen plukken. Dit bewijst hoe de handenarbeid van de monniken de biddende gemeenschap in staat stelde om te kunnen overleven. Anderzijds vertaalt het ‘*ora et labora*’-adagium zich binnen de gelaagdheid van de site, waar in de loop van de scriptie verder in verdiept wordt. Dus ‘*doorbestemming*’ is op zoek gaan naar de reden waarom het klooster daar gebouwd is vanuit het ‘*ora et labora*’. Dit vindt onderbouwing in de ambitie om de kloostersite te laten ‘*doorleven*’, om het terug levensvatbaar te maken. De nadruk ligt op de ‘*herinterpretatie*’ van de economische activiteiten, zodanig dat de aanwezige kloostergemeenschap terug kan ‘*overleven*’. Aangezien de kloosterorde reeds bezig is met ontwikkeling van een toekomstvisie voor de uitbreiding van hun gemeenschap, zal het doorbestemmingsproject zich focussen op de economische, ondersteunende zones, weliswaar vanuit de schakeling aan de gelaagde ontsluiting van de kloostersite. Dit zal in hoofdstuk 4 uitgebreid toegelicht worden.

c. Methodologie

- Methode

Om het onderzoek naar het mogelijke doorleven van de site grondig te onderbouwen werd er een uitgebreid **historisch onderzoek** gevoerd. Dit onderzoek kan opgedeeld worden in twee belangrijke pijlers. Vooraleerst het onderzoek naar de historiek van het Klooster van Colen; wat de leidraad vormde om inzicht te krijgen in de ontstaansgeschiedenis van het kloostercomplex. En hoe vervolgens door de aanwezigheid van één gemeenschap de site doorheen de eeuwen heeft 'doorgeleefd'.

Om de eigenheid van kloosters in het algemeen te begrijpen, werd parallel aan dit onderzoek, de kloostergeschiedenis van West-Europa bestudeerd. De nadruk lag op het onderzoeken van de mogelijkheden van doorbestemming van kloosters, gefundeerd vanuit hun identiteit, hun functioneren, hun typologie, heersende kloosterregel,... Met de bedoeling om vanuit deze analyse van de kloostergeschiedenis een weerslag te maken naar Mariënlof, zodat het verstaanbaar wordt hoe het algemene kloostermechanisme zich vertaalde naar het functioneren te Kolen.

Dit onderzoek werd gevoerd vanuit mijn visie als een **ontwerpende architect**, meer bepaald door het onderzoek te funderen a.d.h.v. schetsen, maquettes, visueel beeldmateriaal of schema's,... Deze **visuele** onderbouwing, draagt bij tot het eenvoudiger verstaanbaar maken van het onderzoek om zo inzichten te kunnen verwerken. De gevoeligheid van de schetsen, verwijst naar de gevoeligheid waarmee met zo'n kloostersite moeten worden omgaan.

- Structurele opbouw

Vanuit dit onderzoek bleek hoe invloedrijk de gelaagdheid van een kloostersite is. Deze gelaagdheid is zich steeds blijven weerspiegelen in Mariënlof. Daarom werd deze gelaagdheid als maatgevende model vertaald doorheen de opbouw van de scriptie. Er werd bewust gekozen voor een opbouwende benadering die steeds dieper en dieper inzoomt. Er wordt betrokken vanuit het macroniveau, namelijk hoe kloosters zich positioneren binnen het Borgloonse landschap. Daarna wordt er stapsgewijs ingezoomd tot het microniveau, meer bepaald op de spirituele kern.

Er is bewust gekozen om als inleiding van elke paragraaf, eerst kort de inhoud te schetsen, zodat wanneer de lezer uitsluitend deze cursief gedrukte inleidingen doorneemt, hij een beeld geschetst krijgt van de deelonderwerpen van de scriptie. Zeer kort samengevat geeft dit volgende opbouw:

In het eerste hoofdstuk *‘op een top van heuvelend Haspengouw’* wordt geschetst hoe het klooster in zijn omgeving gedrapeerd is. Er wordt geschetst hoe het klooster en zijn omgeving elkaar voortdurend vormgeven, met de nadruk op de landschappelijke en sociale omgeving.

Vervolgens wordt dieper ingezoomd op *‘het domein Mariënlof’*. Hierbij wordt toegelicht hoe het klooster zich in zijn directe omgeving manifesteert door een opeenvolging van grenzen. Daarnaast volgt een toelichting van de terminologische benamingen, met de nadruk op de differentie tussen *‘klooster’* en *‘abdij’*. Vanuit dit inzicht wordt de vraagstelling *‘Wat is een kloostertypologie?’* gedefinieerd. Er wordt toegelicht hoe uit dit typologisch onderzoek blijkt dat het spanningsveld tussen de heersende typologie en de monastieke omgeving vertaling vinden in een hybride programma.

Het volgende hoofdstuk verdiept zich in op de monastieke site, namelijk op religieuze-spirituele zone, het *‘clausuur’*. De *‘kloosterregel als kompas van de kloostertypologie’* wordt toegelicht aan de hand van een korte schets van de ontstaansgeschiedenis van de diverse kloosterordes. Vanuit deze onderbouwing worden de kloosterordes toe gelicht die hun stempel drukten op Mariënlof. Als laatste paragraaf wordt ingegaan op het essentiële onderdeel van de kloosterregel, namelijk de monastieke grondslag *‘ora et labora’*. Deze regel stond centraal in de gedachtegang van de Benedictijnse traditie. Deze staat ook centraal in de opbouw van deze scriptie en de gelaagde onderbouwing van Mariënlof.

Na het uitgebreide theoretische onderbouwde onderzoek vanuit de krachtlijnen van de site, meer bepaald de *‘gelaagdheid’* en het *‘ora et labora’*-adagium, is in het voorlaatste onderdeel onderzoek gedaan naar een programmavisie voor een gelaagde site als Mariënlof. Hierbij is bewust dezelfde structuur aangehaald. De nadruk ligt echter op de houding die je als ontwerpende architect aanneemt naar een mogelijke doorbestemming. Dit hoofdstuk worden diverse parameters aangehaald die ontwikkeld zijn uit voorgaand onderzoek. Vanuit deze parameters, is mijn conceptvisie als ontwerpende architect toegelicht, om een onderbouwde aanzet te schetsen voor een mogelijke functie-invulling.

- 'doorleven' van een kloostersite ; terminologie 'doorbestemming'

Doorheen de gehele opbouw van de scriptie wordt steeds verwezen naar mijn eigen visie over hoe je als ontwerper binnen de architectuurdiscipline omgaat met historische gebouwen, die nood hebben aan een toekomstvisie. Dit wordt steeds aangeduid met mijn terminologische interpretatie, namelijk *'doorbestemming'*. Deze gedachtegang vloeide voort uit de vaststelling dat de begrippen her- en nevenbestemming binnen de erfgoeddiscipline als zeer sterk afgebakende begrippen worden gedefinieerd.

Waarop is deze interpretatie gefundeerd? Wanneer we eerst de begrippen van onroerend erfgoed schetsen, dan stellen we vast dat er gesproken wordt van *'herbestemming'* wanneer een geschiedkundig gebouw zijn functie verliest. *Wat maakt Mariënlof zo moeilijk te herbestemmen?* Wanneer we Mariënlof een fundamenteel afwijkende functie-invulling zouden geven, bestaat de kans dat het kloostercomplex zijn waarde verliest. Omdat de waarde die verschuilt zit in historische gebouwen vaak onlosmakelijk verbonden zijn met hun gebruik. (Van Roy en Vermeulen, 2014, p.9) Dit duidt op het belang om verder te bouwen op de gelaagde verhaallijn van Mariënlof. Stel dat je in het Clausuur een wellness-hotel zou onderbrengen, dan gaat identiteit van plek, als *'plek van bezinning'* volledig verloren.

Wanneer de historische gebouwen hun oorspronkelijke functie daarentegen behouden, maar verspreid in tijd en ruimte ook onderdak bieden voor andere functies, dan wordt er binnen de erfgoeddiscipline gesproken van *'nevenbestemming'*. (Van Roy en Vermeulen, 2014, p.9)

Deze begrippen zijn rechtlijnig opgebouwd vanuit de functionele activiteiten, die al dan niet naast het voormalige functioneren, worden ondergebracht in de historische gebouwen. Waarbij geen rekening wordt gehouden met de identiteit van de plek die hierdoor verloren kan gaan. Terwijl ik met mijn interpretatie *'doorbestemming'* wil duiden op het belang om de historische gebouwen verder *'te laten doorgroeien vanuit de wortels van hun rijke verleden'* door onderzoek te voeren naar het voormalige kloostermechanisme, - programma kan in dit rijke, dynamische programma dat de kloostersite doorheen de eeuwen heeft gekend, antwoorden verscholen zitten voor het functioneren van de *'doorbestemmingsite'*?

1. Op een top van heuvelend Haspengouw

A. Situering in de ruimte

Afb. NR, *Stedenbouwkundige situering Mariënlof.*

Kerniel

Afb. NR, *Limburg – Borgloon – Kerniel.*

Weggedoken in alle rust in het heuvelachtige Haspengouwse landschap, bevindt zich de abdij van Colen, ook Mariënlof³ genoemd. De plek waar de Kruisherengemeenschap in 1438 hun klooster stichtte, was niet toevallig gekozen. Daarom zal eerst het belang van de omgeving van deze vestigingsplaats geschetst worden.

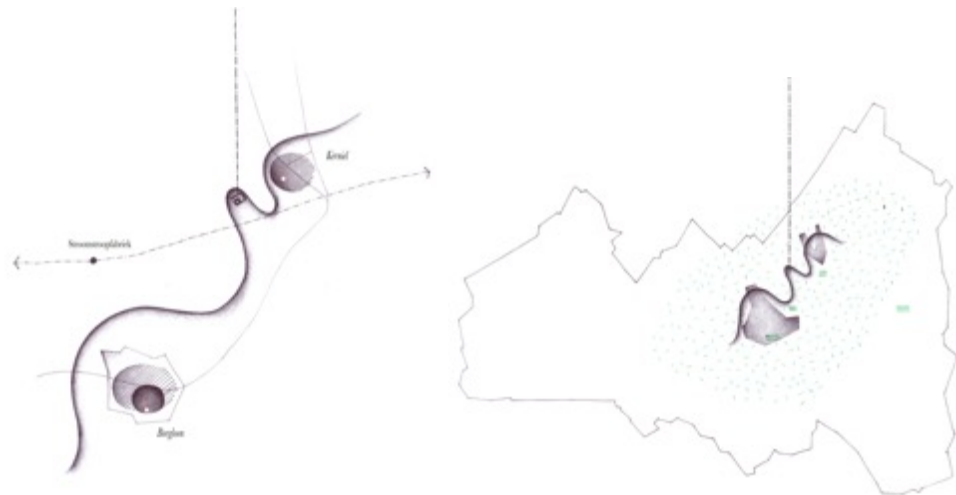
Het Haspengouwse landschap wordt gekenmerkt door zijn grote hoogteverschillen op de grens tussen Laag- en Midden-België. De plateauvlakte van Borgloon⁴ vormde de strategische vestigingsbasis voor het *castellum romanum*. Het was de hoofdstad van het graafschap van Loon gedurende de 11de tot 13de eeuw. Vanuit hun grafelijke burcht breidde geleidelijk aan de historische kern uit. Rond de stad ontstonden er kleine nederzettingen waaronder o.a. Kerniel, Gotem en Hoepertingen. Toen de graaf van Loon in 1366 het einde van zijn levensjaren bereikte kwam zijn grondbezit, inclusief Borgloon, in handen van het Prinsbisdom van Luik. (S.N., 2007, 184-189)

In de loop van de 15de eeuw poogde Maria van Colen, een kruisherenklooster op te richten binnen de vestigingsbasis van Borgloon. Deze stichting was slechts van korte duur, wat te wijten was aan de tegenwerking van de plaatselijke geestelijken. De Kruisbroeders moesten noodgedwongen terugkeren naar hun moederklooster te Hoei. Bij een tweede, meer verdienstelijke poging, kwam het klooster van Colen uiteindelijk op een nabijgelegen plateau Kerniel⁵ terecht. (Marcus, 1987, p.4-5) Het werd opgetrokken in oppositie met de plateauvlakte van Borgloon. (van Meer, 2015, p.4) De kruisherengemeenschap ging zich hier in afzondering op de heuvel vestigen, waar hun klooster manifesteerde t.o.v. haar omgeving. Net zoals andere monastieke sites, vervulde het een belangrijke invloed op de samenleving, ondanks een afwijking van de maatschappij. (Lens, Plevoets en Van Cleempoel, 2013, p.3) In het verder verloop van de scriptie zal worden aangekaart hoe Mariënlof invloed uitoefende op de samenleving.

³ Mariënlof is afkomstig van de Latijnse benaming *Mariae Laudes*. Via, <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/relict/31968> [geraadpleegd op 21 juli 2015].

⁴ Etymologisch verwijst Borgloon naar een *'burcht op een beboste heuvel'*. Deze heuvelvlakte vormde in strategisch en economisch opzicht de ideale vestigingsbasis voor de versterkte burcht. Doordat het plateau zich meer dan 30m opheft boven zijn omgeving, waarborgde de nederzetting een veilige basis, afgeschermd van de vijand. In economisch opzicht speelde de weg van het Romeinse rijk naar Brabant, die Borgloon doorkruiste, een belangrijke rol. (Vanmuysen, 2010, p.5)

⁵ Kerniel, deelgemeente van Borgloon werd in 1279, voor het eerst vermeld als *Kirmile*. Wat afgeleid is van *kerk-nile*, waarbij *nile* verwijst naar *nigella*, zwart water. Via, <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/121136> en <https://nl.wikipedia.org/wiki/Kerniel> [geraadpleegd op 23 juli 2015].

Afb. NR & NR, *Borgloon - Mariënlof - Kerniel.*

Afb. NR, *Maquettebeeld plateaulakte.*

De schetsen illustreren hoe de kloostercommunititeit zich ging vestigen weg van de drukte van de maatschappij. De Kruisbroeders gingen zich namelijk op de plateaulakte tussen de Middeleeuwse stadstructuur van Borgloon en de hoopdorp-structuur⁶ van Kerniel vestigen. Deze hoopdorp-structuur wordt gekenmerkt door een aantrekkelijke dorpskern. De typische afwezigheid van publieke ruimtes en van openbare ontmoetingsplekken vormen binnen deze nederzettingsstructuur echter een uitdaging. Dit gegeven vormt een interessant aanknopingspunt voor een herschreven programma van Mariënlof. Binnen deze dorpsstructuur vormen diverse officieuze plekken zoals bijvoorbeeld loop- en wandelpaden, een inkom van een supermarkt, een dorpscafé, een zitbank,... de

⁶ Een hoopdorp is een vorm van een nederzettingsstructuur die gekarakteriseerd wordt door een geconcentreerde dorpskern. Het komt hoofdzakelijk voor in gebieden waar akkerbouw een cruciale rol speelt, zoals in Haspengouw het geval is. De problematiek bij deze vorm van nederzettingsstructuur is dat ze geen centraal plein bevatten. Wanneer ze op een ongedwongen wijze uitgroeien, zien we dat de bewoning zich op een onregelmatige wijze gaan vestigen. (Luts, 2014, p.10)

locaties waar de dorpsbewoners elkaar spontaan ontmoeten. De herwaardeerde kerkweg tussen de abdijsite en Kerniel zou dienst kunnen doen als zo een officieuze ontmoetingsplaats voor zowel de dorpsbewoners als toeristen. Deze aanzet zal verder uitgewerkt worden binnen de programmavisie.

De stichtingsplaats zegt iets over de identiteit en de levensovertuiging van de gevestigde kloostergemeenschap. Bij Mariënlof kunnen we stellen dat de levensovertuigingen van beide hier achtereenvolgens gehuisveste ordes aansluiting vinden bij de stichtingsplaats. Zo verbleven, de Kruisheren tot aan de Franse revolutie in Kerniel. Het klooster werd in beslag genomen door de overheid en als ‘*zwart goed*’ verkocht. Na een periode van 20 jaar leegstand, namen de Cisterciënzers hun intrek in het klooster. (S.N., 2007, p.185) Zo kreeg het klooster opnieuw bewoners die deel uitmaakten van een religieuze gemeenschap, maar die wel uiteenlopende ideeën hadden. De heuvelvlakte van Kerniel typeert de visie van de orde van het Heilige Kruis als oriëntatiepunt voor bedevaarders en pelgrims. Dit in tegenstelling tot het gedachtengoed van de Cisterciënzerorde die het bos als hedendaagse vertaling zagen van de woestijnvlaktes waar ze een ascetisch leven konden lijden, teruggetrokken van de wereld. Deze levensovertuiging van zelfgekozen eenzaamheid vertaalt zich wel binnen de situering van Mariënlof. Belangrijk binnen de spirituele beleving van de Cisterciënzers was de aanwezigheid van water⁷. Hierdoor ging de orde zich doorgaans niet vestigen op een heuvel. (Leroux-Dhuys, 2007, p.46-78) Zoals we bij de kloostersite te Kerniel zien was een waterbron niet onmiddellijk aanwezig op de site zelf. Maar de Ferrariskaart (Afb. NR) doet vermoeden, dat de ponden gesitueerd in de vallei ten oosten van de site, een belangrijke rol vervulde binnen de aanwezige Cisterciënzerspiritualiteit. Wegens gebrek aan gedetailleerd bronnen blijft het een aangenomen gissing. Uit het onderzoek naar de vertaling van de levensovertuiging van de monastieke ordes binnen hun stichtingsplaats, kunnen we vaststellen dat ze zich steeds in meer of mindere mate aanpassen aan de plaats die ze aangeboden kregen.

⁷De cisterciënzers gingen zich aan stromend water vestigen, aangezien dit hen de opportuniteit bood om een autarkisch, zelfbedruipend leven te lijden. De watervoorziening speelde een cruciale rol binnen hun belangstelling voor een goede hygiëne. Daarnaast wekte de cisterciënzers met behulp van een watermolen op de boerderij, energie op. Hun belangstelling voor water, doet vermoeden dat in rivier gesitueerd in de vallei van Mariënlof, de zusters vissen kweekte. Om de gemeenschap zo te voorzien van voedsel. (Leroux-Dhuys, 2007, p.46)

Afb. NR, Ferrariskaart aanduiding van historische ponden.

B. Gedrapeerd binnen zijn omgeving
Evolutie van het landschap

De monastieke site en haar omgeving oefenen een rechtstreekse invloed op elkaar uit, ze geven elkaar vorm. Door de wederzijdse beïnvloeding moesten er vaak aanpassingen gebeuren, zowel aan het gebouwenbestand als aan het omgevend landschap. Ze creëren als geheel een niet te onderschatten cultuurhistorische waarde en bepalen de identiteit van de plek. Het is het van belang om het omgevende landschap, dat invloed vervulde op Mariënlof, te schetsen. De onderlinge relatie wordt visueel verduidelijkt, naar aanleiding van een mogelijke doorbestemming van de monastieke site.

In dit landelijke heuvelachtige omgeving wekt Mariënlof de illusie zich te manifesteren tussen de natuurlandschappen. Het landschap is gedurende eeuwen vormgegeven naar de noden van de bewoners, met als gevolg dat Mariënlof deel uitmaakt van een gelaagd cultuurlandschap. De zeer vruchtbare leembodem (afb. NR) waarover Borgloon beschikt, speelde een belangrijk factor in de geschiedenis van de streek. Het zorgde reeds in de vroege middeleeuwen voor het ontstaan van kleine gemeenschappen die overleefden van de inkomsten van agricultuur en veeteelt. (Z33, 2012, p.5-6)

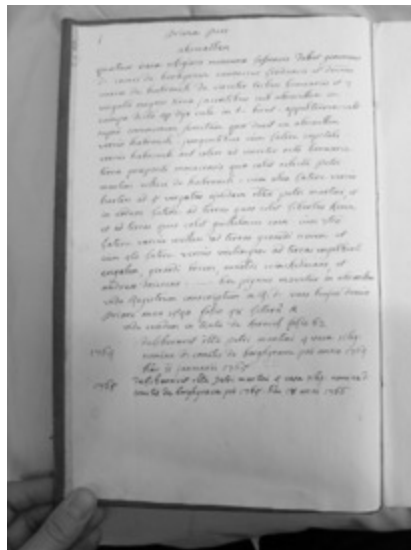
Bewust van deze vruchtbare ondergrond vestigden de Cisterciënzerinnen zich in deze streek. De religieuzen hielden zich, naast bidden, bezig met handenarbeid om te kunnen overleven. (Van Hecke osco, 2012, p.29-32) Deze arbeid als noodzaak om te overleven vonden we binnen andere religieuze ordes ook terug. Zo nam de vruchtbare streek van Borgloon ook een belangrijke plaats in bij de Kruisheren. Naast het eigen onderhoud van het kloosterdomein, duiden de rekeningboeken uit de 18de eeuw⁸ (Afb NR) op de inkomsten die de monastieke gemeenschap verkregen van het verpachten van hun landerijen. Gedurende de kloostergeschiedenis vervulde deze inkomsten een zeer belangrijke bron voor hun autarkisch of zelfvoorzienend bestaan. Daarom vermoed ik dat de vleugel aan de noord-oost zijde van het neerhof, die op de Ferrariskaart en op de Villaretkaart te zien zijn, een schuur was. Dit omdat er een grote hoeveelheid graan was, die ergens moest worden

⁸ Samen met C. Fexer, die het kunsthistorisch onderzoek voert i.v.m. Mariënlof, heb ik de rekeningboeken ten tijde van de Kruisheren geraadpleegd in het Rijksarchief te Hasselt. (op 22 november 2015)

opgeslagen. We kunnen dit argumenteren omdat een hoeve (of die nu op zichzelf staat of bij een abdij hoort) meestal bestaat uit drie elementen, namelijk een woonhuis, stallen en een schuur. In Mariënlof is er momenteel geen schuur meer, daarom kunnen we vermoeden dat die zich in de verdwenen vleugel aan de noord-oost zijde van het neerhof bevond.

Afb. NR, *Bodemkaart Limburg, vruchtbare leembodem Borgloon.*

Afb. NR, *Vochtig Haspengouw, Haspengouwse Plateau.*

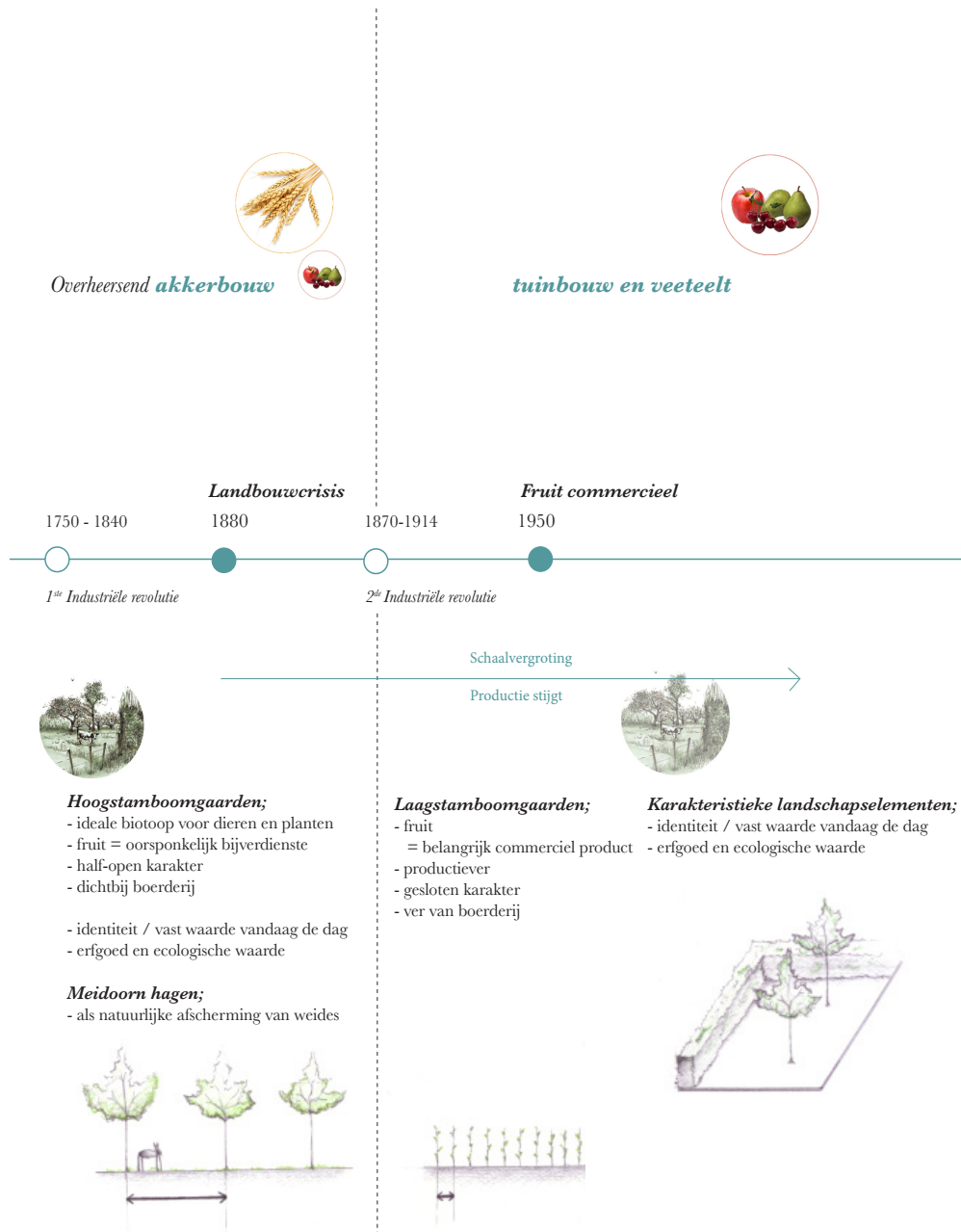

Afb. NR, *18de eeuwse rekeningboeken Kruisheren.*

Op deze pagina wordt een stuk grond beschreven dat eigendom was van de abdij. Voor het in pacht gegeven van deze gronden, kregen ze in 1764 en in 1765 graan als betaling voor de pacht.

De monastieke gemeenschappen beïnvloedden zo de ontwikkeling van de landbouw in de streek. Ze gaven mee vorm aan het landschappelijke uitzicht van Borgloon, zoals we het tot op heden kunnen waarnemen. Bijgevoegd schema (Afb NR) illustreert hoe de landbouw evolueerde binnen Borgloon. Het verband met een mogelijke ‘doorbestemming’ zal in hoofdstuk 4 worden toegelicht.

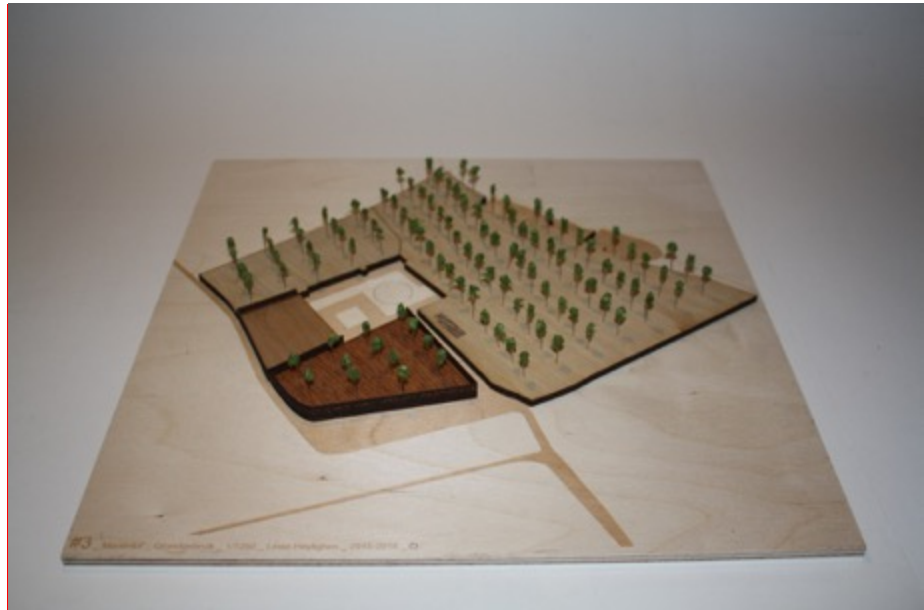
Dankzij de zeer vruchtbare leembodem ontwikkelde Kerniel zich als een landbouwgemeente, waarbij de fruitteelt door lokale factoren een steeds belangrijkere bron van inkomsten vervulde. Opmerkelijk hierbij is de overgang van hoogstam- naar laagstamboomgaarden gedurende de negentiende eeuw. (Z33, 2012, p.7) De volledige omgeving evolueerde sterk. Rond de monastieke site zijn deze oude technieken tot op heden bewaard gebleven. Dit karakteristieke landschapselement is nog steeds waarneembaar op het eigendom van de Cisterciënzerzusters, die ze zelf onderhouden. De eigendom die de zusters verpachten doet daarentegen dienst als weiland.

Afb. NR, *landbouwrevolutie Borgloon*.⁹

Afb. NR, *Hoogstamboomgaarden vs. weiland*.

⁹ Om dit schema tot stand te laten komen zijn volgende bronnen gebruikt; (Dirix, 2007-2013, p.19) , (Luts, 2014, p.7) en <http://www.kortwegnatuur.be/appelsap.php?p=biodiversiteit> [geraadpleegd op 12 november 2015].

Afb. NR, *Maquettebeeld: historische weergave van de kloostersite met de typerende hoogstamboomgaarden.*

C. Sociale omgeving

Mariënlof werd niet alleen door landschappelijke factoren beïnvloed. Nog tal van andere economische, politieke, industriële, religieuze,... aspecten oefenden invloed uit op de leefomgeving van de gemeenschap.

Afb. NR, *Historische lijnrelicten.*

We treffen in Borgloon tastbare sporen aan uit het rijke verleden van de streek: twee belangrijke lijnrelicten doorkruisen het Borgloonse landschap, namelijk het fruitspoor en de Romeinse Kassei. Het fruitspoor in het noorden en de Romeinse Kassei in het zuiden van Borgloon creëren zowel een belangrijke economische als historische waarde. Heden lopen hierlangs belangrijke toeristische assen. (Z33, 2012, p.8) (Afb. NR)

Naast de verscheidende fiets- en wandelroutes die hun weg vinden langs het kloosterdomein, positioneerde beide gemeenschappen zich door hun *gastvrijheid* en andere maatschappelijke inspanningen¹⁰ zich ‘*binnen het sociale kader van de maatschappij*’. (van Meer, 2015, p.4) Wanneer we kijken naar de Kruissheren vormden apostolaat, ziekenzorg en onderwijs een belangrijke rol binnen hun ‘*gastvrijheid*’. Zo stonden ze open voor het ontvangen en het verzorgen van rondtrekkende pelgrims en kruisdragers, die onderdak zochten tijdens hun doortochten. (C.M.F Brasseur, 1996, 10-144) We stellen vast dat pelgrims tot op heden nog steeds welkom zijn binnen Mariënlof.

De Cisterciënzerzusters positioneerde zich binnen dit sociale kader door hun toewijding voor onderwijs aan kinderen uit de omgeving en het uitbaten van een pensionaat. Na het afschaffen van hun onderwijsfunctie startten de zusters met het initiatief van het aanbieden van zelfgebakken taarten, het verhuren van het voormalige schoolgebouw als bezinningshuis en het aanbieden van het pensionaat als gastenkamers. Zo bleef de gemeenschap zich positioneren binnen de maatschappij en verkregen ze inkomsten om zich te voorzien in hun eigen levensonderhoud. Omdat de aanwezige bewonersgemeenschap sterk uitdunde, waren de zusters genoodzaakt te stoppen met het aanbieden van de gastenkamers en het bakken van taarten. Desondanks hun kleine gemeenschap proberen de zusters de site, inclusief de kerk, toegankelijk te houden. Naast de misvieringen, die in de kloosterkerk nog talrijk worden bijgewoond door de gelovigen uit de omgeving, stellen de zusters op vastgelegde tijdstippen hun kerk en sacristie open voor belangstellenden. Zuster Myriam geeft hier vol passie rondleidingen. Daarnaast worden de gasten ontvangen in het fruitstreekmuseum in de zuidelijke vleugel van het voormalige boerderijgebouw. De toeschouwer wordt er meegenomen doorheen de historie van de Haspengouwse fruitteelt. (Deze gegevens komen uit een niet gepubliceerde bron verkregen van Zuster Myriam)

Mariënlof spreekt niet enkel de toeschouwer aan omwille van de aanwezige ‘*activiteiten*’. Veel belangstellenden vinden hun weg naar Kolen omwille van het prachtig beschermd cultuurhistorisch architecturaal erfgoed en de prachtige beschermde abdij site Kolenberg.

Afb. NR, *Man wandelend langs de abdij site.*

‘Ook aan het genieten, van de rust van deze prachtige omgeving?’

Zo luidde de vraag een voorbij wandelende man tijdens een wandeling rond het domein.

¹⁰ We zien dat maatschappelijke inspanningen die gemeenschappen deden, invloed uitoefende op de noden die aanwezig waren binnen de heersende maatschappij. (van Meer, 2015, p.4)

De ruime parkeermogelijkheid die zich situeert ten westen na het oversteken van de brug speelt een belangrijke rol in *'beleving van de gastvrijheid'*. Deze vond zijn ontstaan uit een zeer lokaal en spontaan initiatief van Cisterciënzerzusters, die na het beëindigen van hun onderwijsactiviteiten, zoals hierboven reeds aangehaald, contact wensten te behouden met de kinderen. Hieruit ontwikkelde zich geleidelijk aan het initiatief om voor de kinderen bij retraites taarten te bakken waarin de teelten van het kloosterdomein werden verwerkt.¹¹ Al vlug vormden deze baksels een toeristische aantrekkingskracht. Daarom werd net buiten de ommuring van het kloosterdomein, een parkeervoorziening¹² voor bezoekers aangelegd. (Zuster Myriam, 2015)

Afb NR, *de eerste primitieve vs. de huidige parkeervoorziening.*

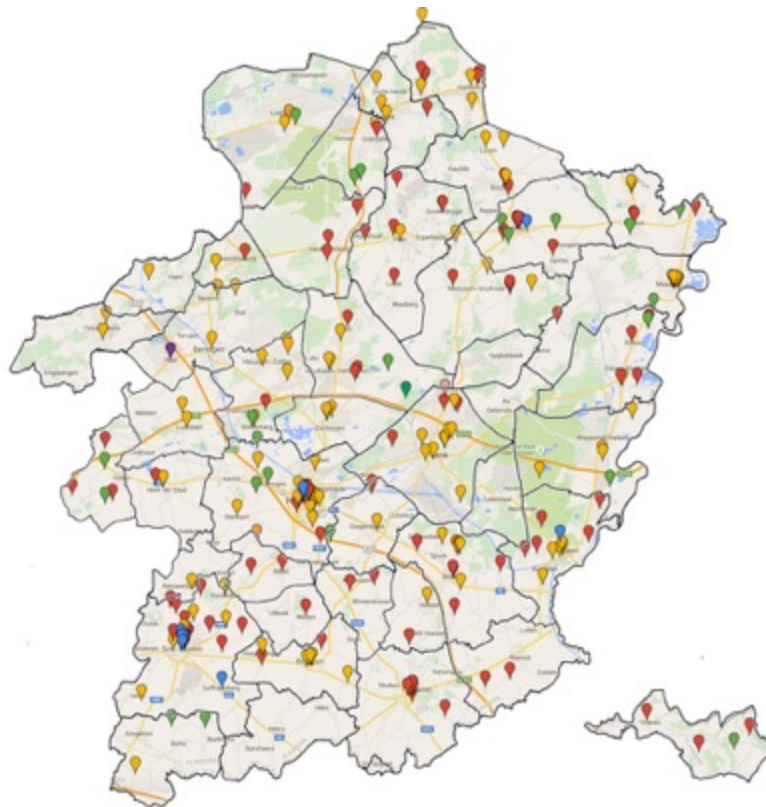
Mariënlof, beperkt zich niet enkel tot de site. Zo onderhield doorheen de geschiedenis, het klooster banden met boerderijen, molens, kastelen,... uit de omgeving om zich in haar levensonderhoud te voorzien. (Diriken, 2012, p.27-31) (Afb. NR) Daarnaast zien we hoe Mariënlof zich plaatste binnen een nauw religieus netwerk. Aan de hand van bronmateriaal van de doctoraatstudie van Lens (2016), kunnen we een soort van patroon afleiden uit het kloosterpatrimonium van Limburg. In het noorden en het zuiden van Limburg kunnen we een concentratie van oude kloosters waarnemen. Het aanbod van kloosters in Borgloon echter is beduidend summier gebleven ten opzichte van nabijgelegen steden Sint-Truiden en Tongeren. Dit is te verklaren door het feit dat de spirituele overheid van Borgloon, gedurende lange tijd kloostercomplexen geweerd heeft binnen de vestigingsmuren. Dit verklaart de stichtingsplaats van het klooster van Kolen, die na haar mislukte poging om het klooster te vestigen binnen de stadsmuren van Borgloon, zich noodgedwongen ging vestigen in de nabije omgeving. Tot aan de Franse Revolutie was slechts één klooster erin geslaagd zich te vestigen binnen de muren. De overige kloosters gingen zich vestigen langs de invalswegen naar Borgloon.

¹¹ De zusters teelden hun eigen appels, pruimen, kersen en krieken, die ze verwerkten in hun befaamde taarten, op de abdijsite zelf.

¹² De zusters startte met het aanleggen van een primitieve parkeervoorziening, zoals de afbeelding NR illustreert. Sinds 2006 kocht de stad het kloostereigendom over om de parking her aan te leggen.

- Afb. NR, *De Kloosterbanden die Mariënlof onderhield buiten haar muren.*

Afb. NR, *Inventaris van kloosters in Limburg.*

Afb. NR, *Inventaris van kloosters ingezoomd op Borgloon.*

In het open landschap, ten oosten op het kloosterdomein, treffen we een kunstwerk aan dat zich verweeft tussen de rijkelijke historische omgeving. Het kunstwerk is bekend onder de naam, 'UNTITLED #158'¹³ van de Schotse kunstenaar Aeneas Wilder. De kunstenaar is gefascineerd door klassieke vormen die hun ontstaan vinden in de architectuurgeschiedenis. Vertrekkende vanuit onderzoek naar de plek en zijn geschiedenis heeft de kunstenaar getracht om het kunstwerk te verweven binnen zijn omgeving. Men heeft geprobeerd deze verwevenheid te vertalen aan de hand van de ruimtelijke structuur. Zo treffen we in de buitenste rand van het kloosterdomein een ronde architecturale constructie aan, opgebouwd uit verticaal staande houten latten. Met deze klassieke vorm en opbouw heeft de kunstenaar getracht om verborgen verhalen, die zich verweven binnen de context, te vertalen. De manier waarop hij met plek omgaat en ernaar probeert te verwijzen, vormt een interessant aanknopingspunt binnen het ontwerpproces. Door zijn gedachtegang sluit de kunstenaar nauw aan bij de opzet van deze scriptie. Alleen weerspiegelt hij geen beeld naar de toekomst toe. (Z33, 2012, p.24-26)

¹³ Het kunstwerk is onderdeel van een reeks kunstwerken die in het kader van PIT-kunst gemaakt werden, onder het thema 'Kunst in open ruimte'. Het initiatief kwam van Z33, die samenwerkte met diverse kunstenaars om zo kunstwerken te plaatsen in het Limburgse landschap. De kunstwerken gaan een dialoog aan met het landschap. (Z33, 2012, p. 1-4)

Sacrale sfeer;

- Open en gesloten sfeer door bewuste materialen; wat zorgt voor een focus op u emoties en gedachten ondersteund door het materiaal dat het omgevingsgeluid dempt.
- Constructie als beleving verwijst naar omgang

Agrarische landbouwverleden;

- Creëert een 360° graden zicht op landschap
- Lens naar Kernielse landschap blijft op achtergrond t.o.v. de beleving
- Verwijst naar boeren erf, waarbij rond het erf de velden zich bevind

Symbolische waarde;

- begin- en eindpunt zijn hetzelfde
- 'het afleggen van de weg is belangrijker dan het doel' verwijst naar spirituele weg, die men innerlijk dient

Sacrale sfeer;

- Lens hemelse waarbij je je op jezelf focust.
- Plek waar moniken zich terugtrekken voor bezinning.
- Sluit zich af van buiten, richt zich naar binnen, naar het hemels, naar God.

Agrarische landbouwverleden;

- Verwijst naar het gesloten kloostercomplex met rond de velden om de gemeenschap te voorzien in hun onderhoud.
- Het omringende openlandschap; met vee en akkers

Symbolische waarde;

- De spirituele kern van het kloostercomplex; de pandgang, verwijst naar spirituele weg van gebed, om innerlijk één te worden met God.

Afb. NR, *Verwevenheid tussen het kunstwerk PIT en de pandgang.*

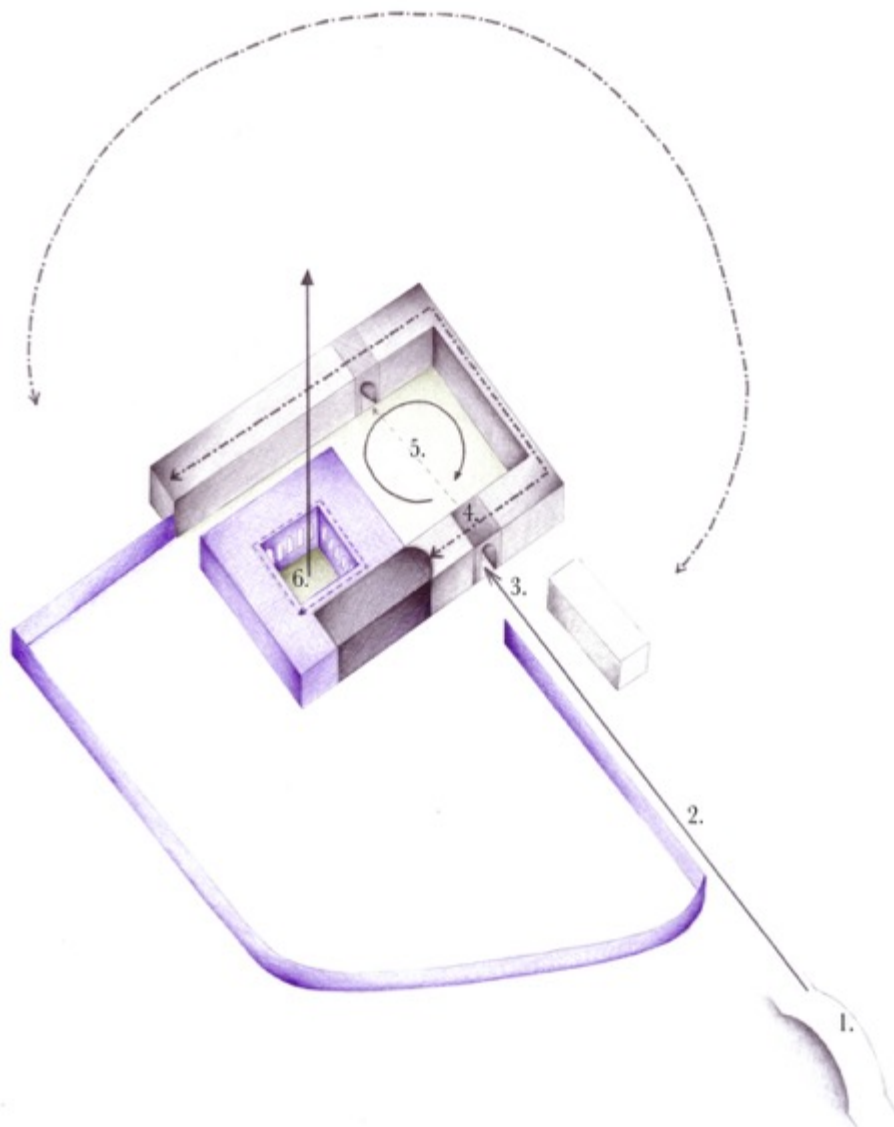

Afb. NR, *'UNTITLED #158'.*

2. Het domein Mariënlof

a. Aan de rand van het kloosterdomein

Vooraleerst is de wederzijdse invloed van het omgevende landschap en de monastieke site geschetst. Wanneer we verder inzoomen op de buitenste rand van deze site, nemen we waar hoe het klooster zich manifesteert t.o.v. zijn directe omgeving. De ruimtelijke benadering van het kloostercomplex profileert zich door een opeenvolging van grenzen. Waardoor je als het ware 'doordringt' tot het eigenlijke kloostercomplex. Deze unieke ervaring vormt de krachtige rijkdom van Mariënlof.

Afb. NR, 'de doordringende ontsluiting'.

De benadering van het kloostercomplex gebeurt stapsgewijs. Vooraleerst vormt de brug **(1)** een inverse poort over het voormalige fruitspoor. De brug vervult de eerste aankondiging van de kloostersite. Vanaf hier manifesteert Colen zich al. De toeschouwer ziet vanaf de brug dadelijk de typerende kloostermuur, die de afzondering van de contemplatieve gemeenschap van de buitenwereld weerspiegelt. (van Meer, 2015, p.4-5) Na het oversteken van deze brug bevindt zich ten westen een ruime parkeermogelijkheid. Deze locatie werd door de zusters bewust gekozen om zo de parking als een soort van gelaagdheid te gebruiken. De nadruk werd zo gelegd op de ruimtelijke benadering waarop je het klooster betreedt. Zo hield men het gemotoriseerd verkeer bewust buiten de kloostermuren.

Overigens begeleidt de oprijlaan **(2)**, door de omkadering van de ommuring, de toeschouwer in rechte lijn tot aan het poortgebouw. Aan de oostelijke zijde wordt de omkadering deels doorbroken door de openheid naar het Kernielse landschap toe. De historisch bewaard gebleven kerkweg¹⁴ begeleidt de toeschouwer via de riviervlakte van Herck tot aan de abdijsite. Over deze riviervlakte kan de bezoeker vanaf de oprijlaan een blik werpen op de pastorie en de Sint-Pantaleonkerk te Kerniel. Bij het verder betreden van de oprijlaan wordt de omkadering ten oosten opnieuw benadrukt door de gesloten achterzijde van het voormalige schoolgebouw.

Alvorens het poortgebouw te betreden **(3)** leidt de kleine opening, ten zuiden van de oprijlaan, de bezoeker van buitenaf tot aan de kerk. Anderzijds ziet men aan de oostzijde van de oprijlaan een poort. Deze kleine opening, maakt via een verharde zone nogmaals ontsluiting naar het Kernielse landschap en vindt zo aansluiting op een afsplitsing van de kerkweg.

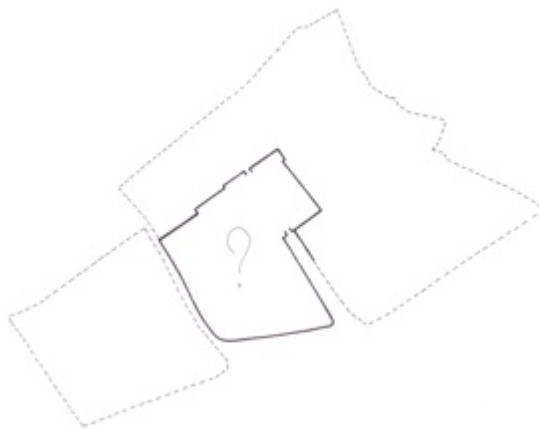
Vervolgens leidt de oprijlaan de toeschouwer tot aan het poortgebouw **(4)** van de kloostersite. Het poortgebouw vormt de overgang waar je vanuit de maatschappelijke buitenwereld intreedt in de geestelijke functionele wereld. Eens binnen de geestelijke muren wordt waargenomen dat het poortgebouw aansluiting geeft op de binnenplaats van het erf **(5)**. De omringende boerderijgebouwen vanuit hun functioneren naar het erf toe gericht zijn. Het neerhof vormt een *'tussenzone'*, die aan de westzijde ontsloten wordt door de kloostergebouwen. Deze *clausuur* **(6)** vormt de volgende gelaagdheid,

¹⁴ Afgeleid van de oorspronkelijke benaming een *'kerkwegel'* het Vlaamse woordenboek omschrijft het al *'[Een] voet of fietsweggetje door de velden normaal altijd richting dorpskerk, deze zijn normaal de kortste weg naar de kerk'*. Binnen Mariënlof, nam deze kerkwegel een centrale rol in voor de schoolgaande kinderen, die zich zo van Kerniel op een veilige manier tot aan de abdijsite konden begeven. Via, <http://www.vlaamswoordenboek.be/definities/geschiedenis/4845> [geraadpleegd op 8 december 2015].

waar je enkel als *‘individu’*¹⁵ intrede kan doen tot de eigenlijke geestelijke binnenwereld. Vanuit de contemplatieve geest keert het zich naar binnen, waar de stilte en rust gewaarborgd worden. (van Meer, 2015,p.4-5)

Vanuit het erf kruist men opnieuw een poortgebouw. Het functionele poortgebouw (7), ontsluit de boerderijgebouwen naar het landschap toe, maar elk in een andere richting.

Vanuit deze stapsgewijze ontsluiting kan je de dualiteit in interactie waarnemen. Je merkt op dat je via de opeenvolging van de verschillende stappen steeds verder doordringt tot het eigenlijke religieuze hart van de site. Elke zogenaamde *‘brug’* begeleidt de toeschouwer. Vanuit deze benadering ontstaat een intense gewaarwording van de *‘intra muros’* en *‘extra muros’*. (Afb. NR) Dit reflecteert de contemplatieve geborgenheid, die in de monastieke regel van Benedictus vervat zit. (van Meer, 2015,p.4-5)

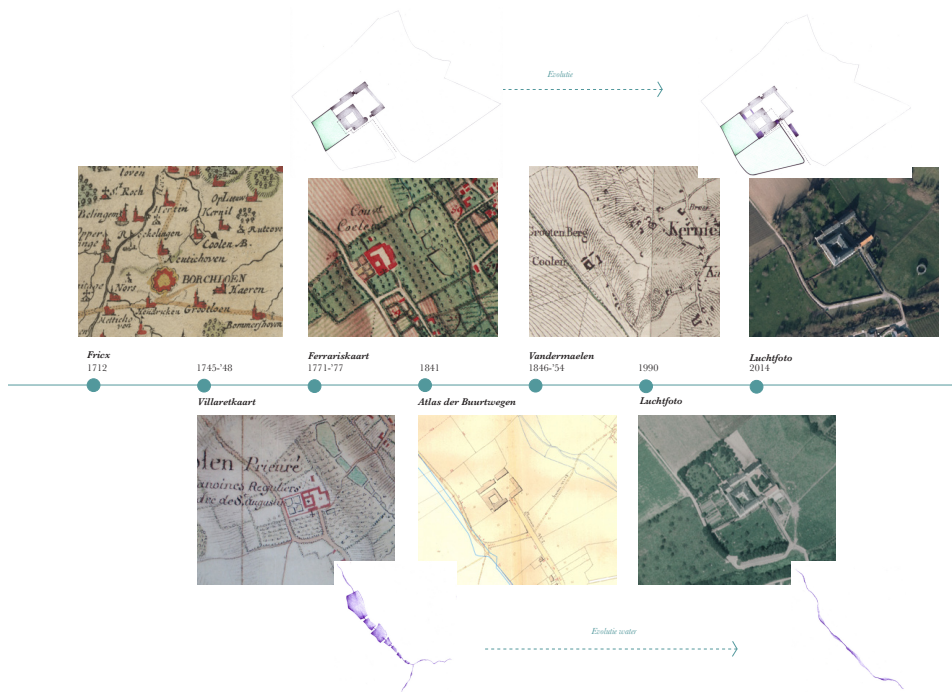
Afb. NR, *‘intra muros’* en *‘extra muros’*.

De schets geeft het huidige grondbezit van de zusters, waarbij sterke beleving van binnen of buiten de kloostermuren heerst. Dit vormt een belangrijke parameter binnen het ontwerpproces.

Wel kan men echter waarnemen, zoals dit schrijven aanhaalt, dat de begeleiding in *‘rechte lijn’* tot aan het poortgebouw door diverse perforatie verzwakt wordt. Deze belevingskwaliteit zal naar aanleiding van mijn ontwerpproces, versterkt worden door kleine ingrepen of accenten.

We kunnen vaststellen dat door de invloeden van de heersende kloostercommunititeit deze belevingskwaliteit doorheen de geschiedenis telkens gewijzigd werd. Aan de hand van bijgevoegde tijdlijn en schetsen is deze evolutie aangekaart.

¹⁵ Met benaming *‘individu’* wordt bedoeld een enkeling die door de gemeenschap bewust ontvangen worden.

Afb. NR. Tijdslijn evolutie Mariënlof.

b. Nomenclatuur

Het voorgaande onderzoek naar de positionering van kloosters in hun specifieke ruimtelijke context is belangrijk om inzicht te krijgen dat kloosters invloedrijk waren tot ver buiten haar kloostermuren. Daarenboven is het van belang om inzicht te krijgen in de terminologische benamingen, omdat deze vaak door elkaar gebruikt worden in diverse bronnen. Er werd onderzoek gedaan naar de differentie tussen de terminologie 'klooster' en 'abdij', alsook de wijze waarop dit zich vertaalt binnen Mariënlof.

Het begrip 'klooster'

De terminologie klooster wordt in Van Dale (1992) omschreven als: *'[een] instelling, plaats en gebouw waar mannen of vrouwen, die zich uit de wereld (de gewone maatschappij) hebben teruggetrokken, samengewonen om een aan God en de godsdienst gewijd leven te leiden volgens voorschriften die daartoe zijn vastgelegd (m.n. bij de katholieken) [...]'.*

Het begrip is afkomstig van het Laat-Latijnse *claustrum*, een 'afgesloten ruimte'. (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, 2010, p.3). Het verwijst naar de zuilengang, ook wel pandgang genaamd, die zich organiseert rond de centrale binnenplaats van het klooster. De pandgang vormt de plaats waar monniken zich kunnen terugtrekken voor bezinning en elkaar kunnen ontmoeten. Het wordt omschreven als de kern, die toegang biedt tot de verschillende vertrekken. Deze gegroepeerde vertrekken, centraal gesitueerd in het kloostercomplex, behoren tot de *clausuur*. (Krüger, 2012, p.52-53) In het verder verloop van de scriptie zal in het hoofdstuk 'Cloistor – Clausuur' dit begrip verder gekaderd worden.

Van Dale omschrijft de terminologie klooster m.a.w. als een instelling, plaats, gebouw waar het kloosterleven zich afspeelt. Maar *'[e]n klooster is altijd meer dan een groep gebouwen. Zo kunnen ook tuinen en landerijen er deel van uitmaken.'* (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2013, p.8). Deze bezitting van grond vormde een belangrijke bron van inkomsten voor de communauteit, in hun ambitie om onafhankelijk te functioneren van hun omgeving.

Verschil tussen klooster en abdij

Het verschil in terminologie tussen abdij en klooster zorgt vaak voor verwarring. Er zijn geen specifieke literatuurstudies die de verscheidenheid in benamingen aanduiden. A.d.h.v. onderzoek en gesprekken is getracht om dit zo goed mogelijk in kaart te brengen.

Zoals blijkt uit de toelichting van het begrip ‘*klooster*’ in vorige paragraaf, zien we dat het begrip een ruimere betekenis krijgt. Etymologisch verwijst het naar het *claustrum*, maar vaak worden de verscheiden gebouwen en agrarische gronden die behoren tot het eigendom van de regulier orde of congregatie ook ondergebracht binnen de terminologie van het begrip ‘*klooster*’ en niet de afgesloten ruimte als afzonderlijke entiteit.

De terminologie klooster is een universeel begrip, dat diverse benamingen kan aannemen, zoals een abdij, een priorij, een commanderij¹⁶,... (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2013,p.8).

Abdijen zijn kloosters van monastieke orden, die ‘*abten*’ aanstellen. Vooraleer ze de status van abdij krijgen, moet alles wat dient als noodzaak voor een ‘*autarkische*’ levenswijze¹⁷ op het kloosterterrein aanwezig zijn. Hierbij moeten zowel de geestelijke als sociaal-economische zone binnen de kloostermuren gevestigd zijn. Deze monastieke grondslag, omschreven als ‘*ora et labora*’¹⁸, is tot op heden terug te vinden in verschillende kloosters en al zeker en vast in de abdijen.

Het verschil in terminologie is, zoals hierboven verduidelijkt, niet eenduidig te beschrijven. We kunnen vaststellen dat sommige kloosterordes of congregaties bewust opteren vanuit hun spirituele overtuiging om de ‘*titel*’ van abdij te weerhouden.

Een voorbeeld hiervan is; het Minderbroedersklooster in Sint-Truiden, waarbij men uit nederigheid gekozen heeft om de benaming van klooster te behouden, met een gardiaan¹⁹ aan het hoofd. (Lens, 2016)

Afb. NR, *Minderbroedersklooster*

¹⁶ Prof. Vanyacker, vertelde over de diverse benamingen dat een abdij kan aannemen. Zo spreken we over een priorij als een tussenstadium op weg naar een abdij, waarbij men minimaal twaalf leden telt. In tegenstelling tot abdij staat hier een ‘*prior*’ aan het hoofd. Daarnaast spreken we over een commanderij, wanneer in de kloostergebouwen een militaire orde gehuisvest is die afstamt van een monastieke orde. (Vanyacker, 2015)

¹⁷ De autarkische, zelfvoorzienende levenswijze binnen een gemeenschap kan op diverse manieren bereikt worden, zoals o.a. het verpachten van gronden, het uitbaten van een school, een ziekenhuis,...

¹⁸ **De Bleekere, S.** (2013). *Ora et labora. De herbesteding van Herkenrode in het licht van het westerse cultuurparadigma.* In **Caluwaerts, G.**, e.a. *Monasterium Herkenrode 3*. Hasselt : Stad Hasselt, pp. 167-186.

¹⁹ De etymologiebank omschrijft het begrip ‘*gardiaan*’ als een ‘*overste van franciscanen- of kapucijnenklooster*’. Via, <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/gardiaan> [geraadpleegd op 27 november 2015].

We stellen eveneens vast dat de benamingen kunnen vervagen doordat men niet meer aan de voorwaarden voldoet. Dit treffen we aan bij de Abdij 't Park in Heverlee. Dit gebouwencomplex wordt nog steeds betiteld als abdij, hoewel er geen abt meer aan het hoofd staat. (Somers, 2006, p.4-5)

Afb. NR, *Abdij 't Park*.

Nomenclatuur weerspiegelt zich in de geest van het klooster van Colen

Sedert 1990 kreeg het klooster van Colen onder leiding van de Cisterciënzerzusters de benoeming tot abdij. Sindsdien is het in de volksmond bekend als abdij Mariënlof. (Diriken, 2012, p.27) De terminologie abdij is in de Van Dale (1992) omschreven als *'een klooster voor mannen of vrouwen met een abt, rept. abdis als bestuurder'* Het is ontleend aan het Lattijnse abbatia afkomstig van abbas : abt. (Van Dale, 1992)

Deze benaming van abdij vormde een bewuste keuze binnen Cisterciënzerorde. De regel van Benedictus omschreef het kloosterleven namelijk als een cenobitische levenswijze, die onder leiding staat van een abt. De regel schrijft voor dat binnen een Benedictijns klooster alle aspecten om een zelfvoorzienend leven te leiden binnen de kloostermuren moeten gevestigd zijn, ze moesten m.a.w. economisch autonoom zijn van de maatschappij. (Lawrence, 2004,p.28-34)

c. Typologie

Een verder onderzoeksaspect leidt ons naar de positionering en interactie tussen de kloostergebouwen. Om inzicht te krijgen in de werking van de kloostergebouwen onderling moeten we ons de vraag stellen *'Wat is een kloostertypologie?'*. Vooraleerst gaan we opzoek naar antwoorden vanuit de architectuurgeschiedenis van het Christelijke kloosterleven in West-Europa. Daarnaast wordt een zoektocht gedaan naar de verwevenheid tussen de omgeving en de heersende kloostertypologie. Om vervolgens te kunnen stellen of we bij Mariënlof een link kunnen leggen met een algemene kloostertypologie.

In de naslagwerken van toonaangevende architectuurschrijvers waaronder o.a. Christian Norberg-Schulz en Nikolaus Pevsner wordt verwezen naar vooraanstaande kloostertypologieën uit de Christelijke architectuurgeschiedenis. Die hadden invloed op de evolutie van de West-Europese monastieke architectuur. Hierbij vervulde de kloostertypologie van Sint Gallen de invloedrijkste rol. (Lens, Plevoets en Van Cleempoel, 2013, p.3)

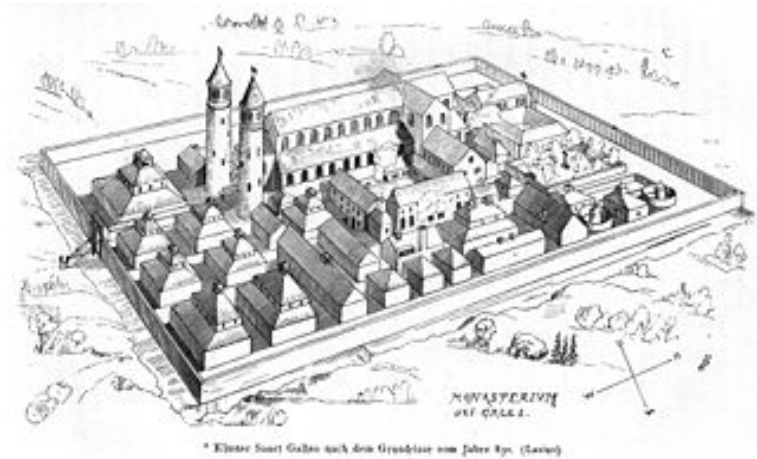
830 : Sint Gallen

De allereerste typologie gaat in de architectuurgeschiedenis terug tot 830, wanneer abt Gozbert het *'ideale'* kloosterplan ontwierp. Het kloosterplan vloeide voort uit bestaande kloosterordes. Het kloosterplan streefde naar een perfectie tussen het monastieke leven in *'laura's* en in gemeenschap. Deze diverse vormen van het kloosterleven en hun ontstaan, zal in volgend hoofdstuk worden toegelicht. (Krüger, 2012, p.52-53)

Het manuscriptplattegrond dat Gozbert ontwierp van een vroegmiddeleeuws Benedictijns klooster, is nooit tot uitvoering gekomen. We kunnen het enkel terugvinden op een vel perkament dat tot op heden in de stichtingsbibliotheek in het Zwitserse stadje, Sankt Gallen bewaard is gebleven. Ondanks dat gegeven bevat het een rijkdom aan informatie. Het geeft een levendig beeld van *'hoe me zich de rangschikking van de gebouwen idealiter voorstelde.'* (Krüger, 2012, p.52-53)

In de kern van het kloostercomplex situeert zich de kerk. Ten zuiden sluiten meteen de woonvertrekken van de monniken er op aan. Door de organisatie van deze drie kloostervleugels rond de kruisgang, wordt een regelmatig gesloten vierkant gecreëerd. Dit vormt het maatgevend schema voor de organisatie van kloostergebouwen gedurende de middeleeuwen. In de kloostertypologie van Sint Gallen, komt de kruisgang *'voor het eerst voor in zijn 'klassieke' vorm'*, zoals we die nu nog steeds aantreffen. - Wanneer we kijken naar het kloosterplattegrond van Sint Gallen ontbreekt er in tegenstelling tot latere kloostertypologieën een kapittelzaal²⁰. (Krüger, 2012, p.52-53)

²⁰ Krüger omschrijft de kapittelzaal als een ruimte waar de ochtendbijeenkomst en – bespreking van de monniken plaatsvinden (Krüger, 2012,p.52-53)

Afb. Nr. *Kloosterplan Sint Gallen.*

Afb. NR. Typologie Sint Gallen

12de eeuw : Abdij Cluny

De abdij van Cluny, een benedictijnenklooster, werd gevestigd nabij Lyon. De abdij werd in 909 gesticht onder leiding van hertog Willem van Aquitanië. De abdij vormde het invloedrijke centrum van een belangrijke hervormingsbeweging, meer bepaald de orde van Cluny²¹ (Krüger, 2012, p75-76)

De gemeenschappelijk drager met het 'ideale' kloosterplan van Sint Gallen kan teruggevonden worden bij inplanting van de kerk en de aangrenzende kloostergebouwen rond een pandgang. (Krüger, 2012, p.82)

Zowel Sint-Gallen als Cluny waren een Benedictijnenklooster. Uit deze kloosterorde is de cisterciënzerspiritualiteit voortgekomen, waardoor onrechtstreekse banden kunnen opgemerkt worden met Mariënlof.

²¹ Binnen de Orde van Cluny heerste de observatie van de Regel van Benedictus. (Krüger, 2012, p.75)

- Afb. NR, *Kloosterplan Abdij van Cluny.*
- Afb. NR, Typologie Cluny

1954-1957 : Klooster van Sainte Marie de la Tourette

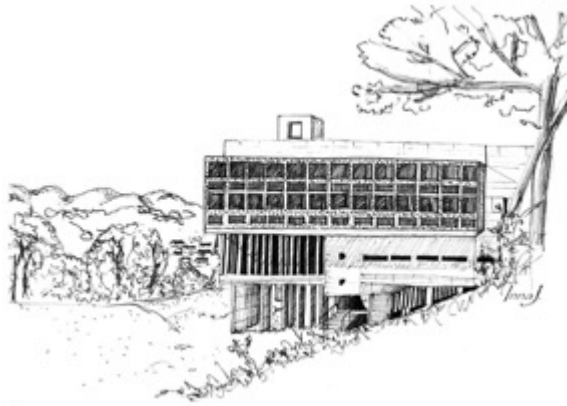
In de 20ste eeuw ontwierp Le Corbusier het dominicanenklooster²² La Tourette, gesitueerd op een heuvel ten noordwesten van Lyon. Hier vertaalde hij de *'moderne architectuur als expressiemiddel van monastieke spiritualiteit'*. Het kloosterplan wijkt door het sterk hellend landschap in sommige opzichten af van het typerende kloosterplattegrond. Dit duidt aan hoe kloosters doorheen de geschiedenis geconfronteerd werden met de beperkingen die eigen waren aan de vestigingsplaats. Zo zien we o.a. afwijkingen in het voorkomen van de typerende kloostergang waar de monniken mediteren. In La Tourette bevindt deze kloostergang zich op het dak, met uitzicht op de omgeving. (Krüger K, 2012, p.410)

Le Corbusier speelde bewust met de vormtaal, om aan te tonen *'[...] dat gebed en een geestelijke leefwijze niet aan conventionele vormen gebonden zijn, maar zich laten combineren met de allermooiste architectuur.'* (Citaat van broeder Belaud O.P. uit Krüger K, 2012, p.410) Daarnaast ging Le Corbusier spelen met natuurlijke lichtinval, dat symbolisch verwijst naar de spirituele essentie. Deze modernistische gedachtegang van Le Corbusier sluit aan bij de Cisterciënzeropvatting. We merken ook een overeenkomst op in de manier waarop het gebouw zich uit, zijn *'geest'* visueel kenbaar maakt. Door de bewuste materiaalkeuze van het beton, sloot (de ruwheid van het beton in zijn brutaliteit), het gebouw zich aan bij het monastieke leven, waar eenvoud en ascese centraal staan. (Krüger K, 2012, p.410)

²² Dominicanenklooster is een klooster die een orde van predikers huisvest. Deze orde vervulde een toonaangevende rol in de loop van de late middeleeuwen. Via, <http://www.kunstkennis.nl/kunstgeschiedenis/definities.htm> [geraadpleegd op 23 november 2015].

Het kloostergebouw organiseert zich U-vormig rond een centrale binnenplaats. Door de positionering van de rechthoekige kapel is er min of meer een vierkantig complex ontstaan.²³

La Tourette duidt een overgang aan van hoe wij geworteld in een maatschappij, getypeerd door de moderne architectuur, een hedendaagse aansluiting moeten zoeken met kloostertypologie. Dit vormt een belangrijk standpunt om aan te nemen bij de ‘doorbestemming’ van de kloostergebouwen. Namelijk hoe je geworteld in moderne architectuur steeds jezelf de vraag moet stellen, *Hoe sluit het aan bij de typerende kloostertypologie en kloostermechanisme?*

Afb. NR, *Kloosterplan van La Tourette.*

Afb. NR Typologie La Tourette

'ideale plan' Sint-Bernardus

Een andere kloostertypologie dat we in het opzicht van Mariënlof kunnen vermelden is het ‘ideale plan’ volgens Sint-Bernardus. Hij legde in zijn regel enkele voorschriften op wat betreft de inrichting van het kloosterplan. Deze vertaling vinden we terug in het ‘ideale plan’. Dit plan komt niet alleen voor bij de Benedictijnen, maar we zien hierin ook grote overeenkomsten met verschillende Cisterciënzerkloosters.²⁴

²³ Via <http://rbarclc2.blogspot.be/2013/03/modulor-le-corbusier-sainte-marie-de-la.html> [geraadpleegd op 29 januari 2016].

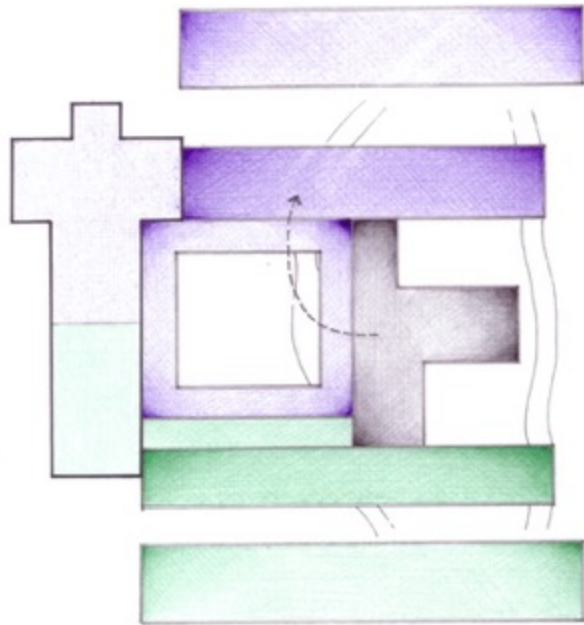
²⁴ Via, http://www.ethesis.net/monnikenwerk/monnikenwerk_deel_1.htm [geraadpleegd op 29 oktober 2015].

Uit het bouwplan van Sint-Bernardus kunnen we afleiden dat in hun abdijen twee gemeenschappen²⁵ gehuisvestigd waren, die gescheiden van elkaar leefden. De koormonniken, die een contemplatief leven leidden, waren volgens het ideale bouwplan gehuisvest in de oostelijke vleugel. Ze hielden zich bezig met de Heilige geschriften. Omwille van het nachtgebed, hadden ze een rechtstreekse verbinding naar de kerk. De lekenbroeders hielden zich hoofdzakelijk bezig met het bewerken van de grond en het bosbeheer. Ze waren volgens het bouwplan van Bernardus gehuisvest in de westelijke vleugel. Ze leefden een afzonderlijk bestaan afgescheiden van de monniken. Ook binnen de kerk vinden we deze opdeling terug. Dit duidt op het klassenverschil die er heerste tussen beide gemeenschappen. De lekenbroeders waren doorgaans afkomstig waren van lagere klassen. (Vanclooster, z.j., p.4-18)

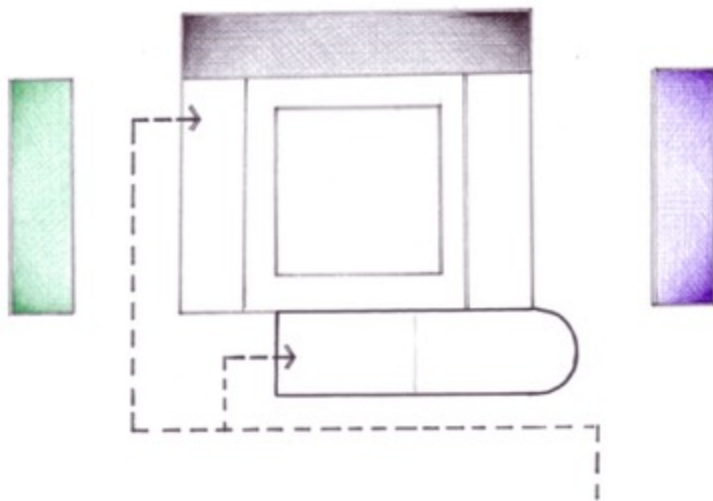
Tussen de diverse bouwvolumes was samenhang en eenheid in architectuur gecreëerd, wat ook vertaling vindt binnen de Cisterciënzerarchitectuur. Deze monastieke bouwvolumes waren georganiseerd rond een ‘leeg’ midden, wat een belangrijke symbolische waarde vervulde binnen het monastieke leven in relatie tot God. In tegenstelling tot andere ordes, treffen we geen scriptorium²⁶ aan. Daarnaast zien we ook het belang van de waterhuishouding van de Cisterciënzers terugkomen in het ‘ideale plan’. (Leroux-Dhuys, 2007, p.77-78)

We merken vergelijkingen tussen dit ‘ideale plan’ en Mariënlof, namelijk in 1438, toen de Kruisheren intrede namen in het klooster van Kolen. In de oostelijke vleugel bevonden zich acht cellen voor de paters. In de westvleugel, die rechtstreeks verbinding had naar de kloosterkerk, situeerden zich acht cellen voor de donaten. Wat we uit de geschiedkundige bronnen niet kunnen achterhalen is of deze twee gemeenschapsgroepen al dan niet afzonderlijk van elkaar leefde. Net zoals bij het bouwplan van Sint-Bernardus werden beide vleugels verbonden door een dienende vleugel, waar o.a. de keuken, de opslagruimtes,... zich bevonden. (Kruistriomf 2, 1949, p.36-37) Dit vormt een belangrijk aanknopingspunt naar een mogelijke doorbestemming toe, waarbij we ons de vraag moeten stellen of dit leven volgens het klassenverschil in twee afzonderlijke gemeenschappen nog van deze tijd is.

²⁶ Plaats waar de monniken teksten kopieerden en vertaalden.

Afb. NR Modelgrondplan volgens Bernardus.

Afb. NR Mariënlof ten tijden dat Kruisheren intrede deden.

Conclusie van West-Europese kloostertypologieën

We kunnen vaststellen dat de kloostertypologieën ondanks hun tijdsverschil in ontstaan, belangrijke overeenkomsten vertonen. De typologieën evolueerden simultaan met de heersende kloosterorde, meer bepaald met hun typerende monastieke regel. De interpretatie van de regel vertaalt zich naar de aangeboden plek en de heersende tijdgeest. (Lens, Plevoets en Van Cleempoel, 2013, p.3-7) De invloed van de monastieke regel als *'paspop'* voor de typologie wordt in volgend hoofdstuk uitgebreid behandeld.

Anderzijds merken we uit typologisch onderzoek op hoe monastieke sites getypeerd worden door een hybride programma. Zoals Lens (2016) aanhaalt zie je hoe diverse typerende elementen als puzzelstukken terugkomen in de diverse kloostertypologieën onafhankelijk van de locatie waar de gemeenschap zich vestigde.

Wanneer we dit toepassen op Sint-Gallen, zien we hoe Sint-Gallen zich positioneert als volmaakte vertaling van de regel van Benedictus. Uit de regel van Benedictus is de cisterciënzerspiritualiteit voortgebouwd, dus heeft onrechtstreeks te maken met Mariënlof.

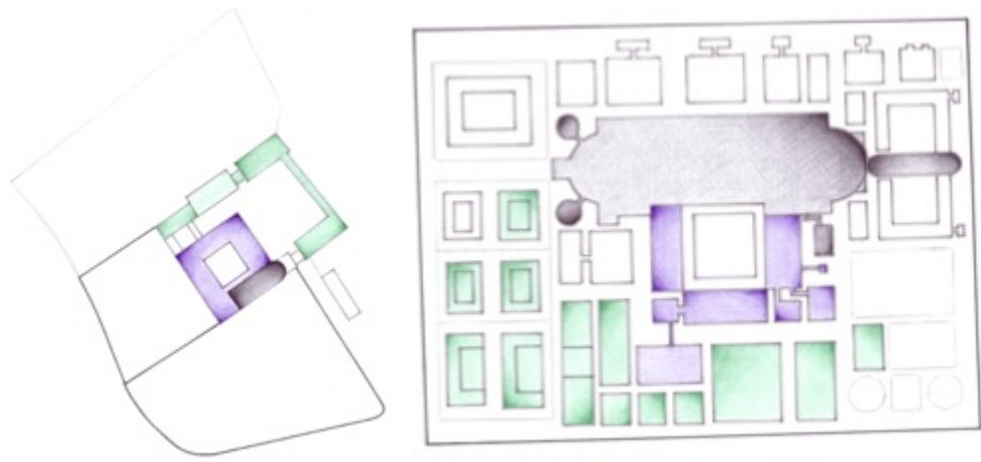
Wanneer we hiernaast de plattegrond van Kolen leggen, concluderen we dat de kerk op een gelijkwaardige manier verbonden is met het klooster en de overige gebouwen. Hierbij liggen de kerk en de conventgebouwen steeds centraal liggen binnen de kloostermuren. Hieruit blijkt dat de hiërarchie van de gebouwen een belangrijke rol speelt. We kunnen stellen dat in Kolen de gebouwen zich op een meer geconcentreerdere manier organiseren. In het laatste hoofdstuk zal op deze organisatie van de gebouwen verder ingegaan worden. (Lens, Plevoets en Van Cleempoel, 2013, p.8-9) We zien steeds de typerende elementen zoals een kloosterkerk, kapel, refter, cloister, bibliotheek, cellen, scriptorium,... als puzzelstukken binnen het kloostergebouw terugkomen. Die verschillende delen worden omgeven door de typerende kloostermuren. (Lens, 2014, p.1) Bijgevoegde afbeelding illustreert hoe de diverse puzzelstukken terugkomen in de aangehaalde kloostertypologieën.

Wanneer we verder kijken dan deze typerende elementen zien we steeds een gemeenschappelijke drager tussen de diverse kloostertypologieën. We zien namelijk hoe het hybride programma kan onderverdeeld worden in fundamentele thema's. In het eerste hoofdstuk werd reeds verduidelijkt hoe doorheen de tijd en ruimte de monastieke sites, alsook het leven, aangepast werden door een symbiose met de buitenwereld. (Lens,

2016) De kloostergebouwen groeiden naargelang de behoeften van de buitenwereld uit. Dit zien we bij kloostertypologie van Cluny die getypeerd wordt door talrijke verbouwingen. Deze verschillende bouwfases merken we ook op binnen Mariënlof. (Dit zal in verder verloop worden toegelicht.) Dit wijst erop dat de indeling in functiezones geen statisch gegeven is.

Wanneer we kijken naar toepassingen van de interpretatie van deze functiezones zien we in het herbestemming project Herkenrode van het architectenbureau TEAM van Meer (2015) hoe aangehaald wordt dat het kloosterpatrimonium onderverdeeld kan worden in vijf typerende functiezones. Lens (2016) maakt in haar doctoraatstudie een onderverdeling in zes zones. Deze zijn geïllustreerd in bijgevoegde afbeelding. Een eigen interpretatie is hierbij aangehaald. Aangezien de monastieke gebouwen en gebruiken doorheen de historiek veranderden is de indeling in deze functiezones niet altijd eenduidig en kunnen ze in elkaar overlopen. Deze interpretatie werd ook aangehaald in de doctoraalstudie van Lens (2016), terwijl de indeling in functiezones als een vaster gegeven wordt geïnterpreteerd bij Team van Meer.

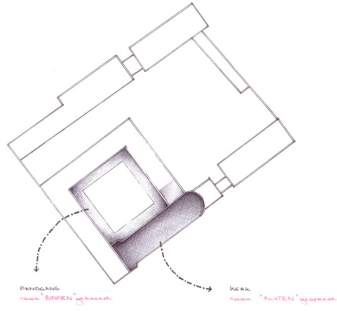
Bij het onderzoek naar Mariënlof kunnen er zes functiezones onderscheiden worden. Hierbij wordt de ruimtelijke omgeving geïllustreerd als de drager van het kloosterpatrimonium. De gebouwen zijn elk volgens hun eigen beleving gekoppeld aan het landschap of de zichten hierop. Deze verwevenheid van het kloostercomplex met zijn omgeving bepaalt de identiteit van Mariënlof. Binnen de site zien we hoe de aanwezige gemeenschap en de monastieke site zich aanpassen aan veranderende maatschappelijke noden. De flexibiliteit die de gemeenschap waarborgt, ondanks dat ze zich vasthouden aan vaste regels, maakt een mogelijke doorbestemming interessant. De interpretatie van deze functieverdeling met het landschap als onderlaag, biedt diverse voordelen naar het ontwerpproces toe. Het zal in de eerste plaats zorgen voor een houvast tijdens dit proces, waarbij je bepaalde valkuilen zal kunnen vermijden. Door het aanhouden van de hybride functieverdeling zal een zeer tijdelijk ontwerp binnen de kloostermuren vermeden worden. Het biedt dan ook de kans om het project te verankeren in zijn omgeving en binnen de gemeenschap.

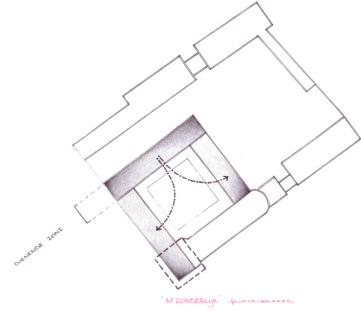
Afb. NR, interpretatie van 'ora et labora' op de kloostertypologieën.

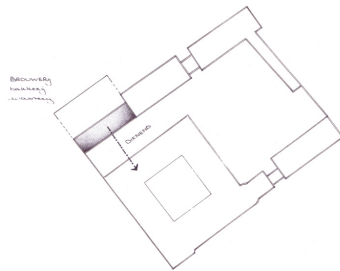
Afb. NR, Interpretatie van functiezones binnen een kloostersite.

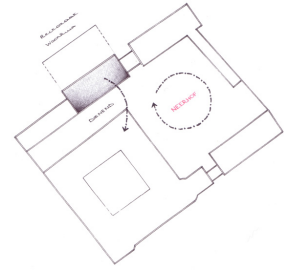
Spirituele zone

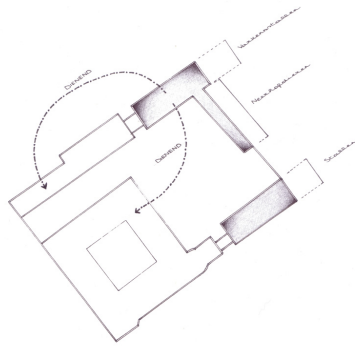
Permanent verblijven

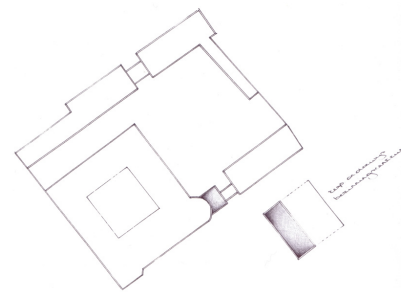
Logistieke zone

Tijdelijk verblijven

Economische zone

Maatschappelijke zone

Afb. NR, *Funciezones geïllustreerd binnen Mariënlof.*

3. Cloistor – Clausuur: achter de muur

Vervolgens dring je door tot het eigenlijke religieuze hart van de site, de zogenaamde ‘clausuur’, waar de gemeenschap zich terugtrekt voor een sereen leven waar rust en stilte gewaarborgd worden. Vooreerst zullen een aantal begrippen worden toegelicht.

De terminologie clausuur verwijst naar ‘[...] een afgegrensd terrein binnen het kloostercomplex dat alleen voor de monniken toegankelijk is.’ Tot deze afgegrensde ruimte behoren ook de buitenruimtes die verbonden zijn met de gegroepeerde woonvertrekken. In de kloosterkerk vinden we de clausuur ook terug. We treffen namelijk een afgesloten ruimte aan, die enkel toegankelijk is voor de monniken. De monniken mogen, mits uitzonderlijke toestemming, het clausuur niet verlaten²⁷. (Krüger, 2012, p.53)

Deze manier van geestelijke beleving is typerend voor contemplatieve²⁸ monniken, ook slotzusters genoemd. De clausuur schept ruimte voor een beschouwende levenswijze van contemplatie. Naast het gebed, dat een centrale plaats inneemt in hun religieuze dagorde, vervullen contemplatieve monniken ook religieuze taken, zoals handenarbeid, bezinning en studie. Dit strikt gemeenschapsleven van ‘contemplatie’ wordt weerspiegelt in de Regel van Benedictus, alsook binnen andere kloosterorde zoals de Clarissen, Trapissten,... (Rys, 2003, p.1)

Afhankelijk van de kloosterorde of congregatie waartoe de monialen behoren, kunnen er ook actieve of apostolische religieuzen onderscheid worden. Zij richten zich op maatschappelijke noden die zich voordoen, zoals onderwijs, ziekenverzorging, sociaal werk,... In tegenstelling tot contemplatieve kloosterordes, die een gesloten gemeenschap vormen, hebben actieve religieuzen een minder strenge opvatting van de clausuur en richten zich naar de samenleving toe.²⁹

‘In Vlaanderen zijn er vijftien keer meer actieve religieuzen dan contemplatieve. Hoewel er nog nauwelijks jonge vrouwen intrede, blijken vandaag de contemplatieve orden iets aantrekkelijker.’ (Rys, 2003, p.1)

We kunnen stellen dat het verschil tussen deze kloosterordes invloed heeft op de ruimtelijke organisatie van het kloostercomplex en bijgevolg zich uit in de architectuur. Daarnaast kunnen we vaststellen dat contemplatieve gemeenschappen zich eerder gaan vestigen op het

²⁷ Deze Benedictijnse regel wordt vaak omschreven als ‘*stabilitas loci*’.

²⁸ Contemplatie duidt op het ‘*beschouwen*’, wat binnen een religieuze orde verwijst naar de spirituele bezinning. Via, http://www.kerknet.be/algemeen/woordenlijst_detail.php?selectedletter=C&termID=164 [geraadpleegd op 19 januari 2016].

²⁹ via, <http://www.urv.be/index.cfm?v=12.10> [geraadpleegd op 15 januari 2016].

platteland, afgezonderd van de maatschappij. Apostolische monialen vestigen zich eerder in het stadcentra. (Karen, 2013,p.6-7) Dit weerlegt waarom Kruisbroeders zich aanvankelijk probeerde te vestigen binnen de Borgloonse stadsmuren.

a. Kloosterregel als kompas van de typologie

Uit onderzoek naar de architectuurgeschiedenis van de Christelijke kloostertypologieën in West-Europa, blijkt dat de kloostertypologie evolueerde op grond van de heersende kloosterregel. Daarom wordt kort het ontstaan van deze kloosterregels geschetst.

Het leven volgens vaste regels in '*gemeenschap*', binnen de muren van het klooster, vindt zijn oorsprong terug bij de kluzenaarskoloniën in 2de-3de eeuw na Christus. (Krüger, 2012, p.16) Uit dit evangelische leven volgens Christus, ontstonden er verschillende kloosterordes in de loop der jaren, normaliter als een soort van reactie op voorgaande orde. (Claesen, 2014, p.19) Deze opeenvolging van de kloosterordes is weergegeven in bijgevoegd schema. Het is belangrijk hierbij aan te halen hoe er vanaf de oorsprong tot op heden steeds een spanning heerste tussen het individuele kloosterleven en het leven in gemeenschap. Iedere orde is gebonden aan een persoonlijke kloosterregel, die de basis vormt voor de zoektocht naar spirituele volmaaktheid. (Lens, 2016) In de scriptie zal enkel ingegaan worden op de ordes die invloed hadden op de historiek van Mariënlof, ook zullen enkel de specifieke regels aangehaald worden die hierbij een rol speelden, namelijk de regel van Benedictus en van Augustinus.

Kloosterleven

Christelijke kloosterleven in West-Europa

- **Woestijnmoniken (300v. Chr.)**

ascetische levenswijze
'alleen' zijn was vrij relatief
begrip monnik komt van monos 'Monos = alleen of Koinos = alleen' + 'Bios= leven'

Uit de manier van leven van deze woestijnmoniken, ontwikkelde zich;
kleine kluisenaarskolonies, 'lauras'; kleine groep van studenten rond hun meesters
- **Cenobitisch leven**

Kloosterleven = alternatief voor leven binnen de maatschappij.
Mensen zoeken eenzaamheid op.
- **Gemeenschap**

Regel van Benedictus *beïnvloeden elkaar*
Regel van Bernardus

'Groepsleven', probeerde hetzelfde te bereiken maar door het leven in gemeenschap zodat je niet alles hoeft alleen te doen.
- **Duizend jaar evolutie**

Nieuwe ordes ontstonden als een reactie of juist als verderborduren op voorgaande kloosterordes.
men probeerde het 'samen', 'alleen' zijn te verbeteren
Zo ontstonden verschillende vormen van samenleven o.a. ;
Begijntjes

*Deze orde was minder streng. Iedereen probeerde op zijn manier, spiritueel samen te leven op een zinvolle manier.
Elk begijn had zijn eigen huisje.*

Typologie evolueerde samen met kloosterregel ; Sub-typologieën

- Afb. NR, *Ontstaan van de christelijke kloosterordes.*³⁰

Bijgevoegd schema geeft de vergelijking van de typerende 'geest' van de twee invloedrijke kloosterordes binnen Mariënlof weer.

³⁰ Dit schema is tot stand gekomen op basis van het bronmateriaal; **Lawrence**, C.H. (2004). *Kloosterleven in de Middeleeuwen in West-Europa en de lage landen*. Pearson Education Benelux : Amsterdam.

‘[e]n regel is een geheel van raadgevingen, maar tevens is dit geheel de drager van de inwendige organisatie.’

De definitie van de kloosterregel, die Claesen C. (2014) in haar masterscriptie aanhaalde, geeft helder de geest, invloed van de kloosterregel weer. De dualiteit van het begrip duidt enerzijds op het geheel van leefregels en raadgevingen die moesten worden nageleefd om het monastieke leven in communiteit mogelijk te maken. Anderzijds vormt het de drager van het bouwprogramma, waarbij de regel zowel de intrinsieke ruimtelijke structuur, de interne organisatie, als de ‘geest’ van de plek vastlegde. Deze ‘geest’ is karakteristiek voor de omvattende kloosterorde. Bij de regel van Benedictus vormde armoede, soberheid en ascese de weerspiegeling van deze ‘geest’. (Leroux-Dhuys, 2007) Terwijl de geest van de regel van Augustinus door RKK³¹ omschreven wordt als de geestelijke weerstand tegen onechtheid, het streven naar tolerantie en de nabijheid van mensen. Deze geest van de heersende kloosterorde vertaalde zich in het uitzicht van het klooster.

We kunnen stellen dat de geest van regel van Augustinus niet helemaal strookt met de sobere levensstijl van Cisterciënzerzusters. Dit zien we aan de uitstraling van Mariënlof. Ondanks deze verscheidenheid gaan de zusters met enorm veel zorg en aandacht om met dit erfgoed. De zusters hadden namelijk moeite met de rijkelijke decoratie, de hoeveelheid kleuren,... die de levensstijl van de Kruisheren typeert. Zo vertelde zuster Myriam; dat toen ze intrede deed in Kerniel het niet voelde als ‘thuiskomen’, maar toch gingen de zusters op een eerbiedvolle manier om met ‘geest’ van dit Kruisherenklooster. Zo hielden ze de Kruisbroeders voelbaar aanwezig. In vergelijking met hun typerende kloosterregel, wonen de zusters te Kerniel bij wijze van spreken in een ‘kasteel’. Tegenstrijdig hiermee vertaalt de eenvoud en nederigheid zich dan weer wel binnen het rustige, landelijke landschap waarin de abdij zich positioneert. De Cisterciënzergemeenschap koos er bewust voor om zich op deze ‘afgelegen’ plek zich te vestigen.

Door veranderende waarden binnen de heersende maatschappij, kunnen we stellen dat de zogenaamde sobere levensstijl die de Cisterciënzers typeert een andere connotatie krijgt. Zo zien we dat de ‘armoedebeleving’ dat cruciaal was binnen hun kloosterregel, heden eerder een soort van luxe connotatie krijgt. Vooraleerst kan oase

³¹ RKK is de afkorting van de ‘Nederlandse rooms-katholieke kerkprovincie’, ze omschrijven de geest van de Regel van Augustinus. Via, <http://www.kro-ncrv.nl/inspiratie/katholiek-abc/k/370-7904-kruisheren> [geraadpleegd op 21 januari 2016].

van rust en stilte binnen het beschermd open landschap van de abdijsite eerder gezien worden als een hedendaagse luxe. Aangezien de ruimte steeds schaarser wordt, zowel de ruimte voor jezelf, de ruimte in je eigen huis, de ruimte voor privacy, de ruimte in het landschap,... zal naar de toekomst toe eerder ervaren worden als iets weelderig, als luxueuzer. Deze tegenstrijdigheid is interessant om in vraag te stellen bij de keuzes die als ontwerper maakt binnen het 'doorbestemmingsproces'.

De leefregels vormden de leidraad om een monastiek leven te leiden waarbij de eeuwige geloften 'kuisheid, armoede en gehoorzaamheid'³² centraal stonden. Een belangrijke richtlijn omvatte het naleven van het getijdengebed. Op basis hiervan werd een secure tijdsindeling opgesteld. Dit zal in verder verloop van de scriptie bij de toelichting van 'Ora et Labora'-adagium worden verduidelijkt.

b. religieuze gemeenschappen in Mariënlof

De geschiedenis van de site kunnen we onderzoeken a.d.h.v. divers bronnenmateriaal en gesprekken met de aanwezige zusters. De toekomst daarentegen is echter onbekend. Het inzicht dat verkregen m.b.t het ontstaan en de identiteit van de plek, kan als spanningsveld aangereikt worden tijdens het ontwerpproces van het toekomstbeeld.

Opmerkelijk binnen Mariënlof is hoe twee kloosterordes, met verscheidene monastieke spiritualiteit, doorheen de geschiedenis zich huisvesten in hetzelfde gebouw. We zien namelijk een Cisterciënzerorde die in 1822 naar een Kruisherenklooster trekt. De verscheidenheid tussen hun kloosterregels uit zich in de 'geest' van de plek.

Het is niet onlogisch dat een Cisterciënzerorde intrede doet in een klooster van een ander orde. Aangezien hun spirituele beleving niet statisch is, maar een dynamische werkelijkheid, waarbij hun kloosterbeleving zich juist aanpast aan het leven van het tijdperk. De Cisterciënzerzusters trokken naar Kerniel na de Franse Revolutie. Een periode waarin veel kloostergebouwen leeg stonden omdat ze werden verkocht als zwart goed zoals eerder beschreven. De zusters wilden de kloosterorde laten herleven door het stichtten van nieuwe gemeenschappen. (van Meer, 2015, p.3-4)

³² **Luykx**, P. (2004) *Cornelia de Vogel : leven en bekering*. Hilversum : Uitgeverij Verloren. Via, <https://books.google.be/books?id=yYwRaTSlPrC&pg=PA113&dq=Drie+eeuwige+geloften+armoede,+gehoorzaamheid+en+kuisheid&hl=nl&sa=X&ved=0CCkQ6AEwAmoVChMIzP6W7qKLyQIVybQUCh3pdQLJ#v=onepage&q=Drie%20eeuwige%20geloften%20armoede%2C%20gehoorzaamheid%20en%20kuisheid&f=false>[geraadpleegd op 7 november 2015].

Gedurende de kloostergeschiedenis hebben drie kloosterordes, namelijk de Kruisheren, de Cisterciënzers en de Benedictinessen hun stempel gedrukt op het kloosterpand. De herinneringen aan deze ordes zijn tot op heden waarneembaar. (Marcus, 1987, p.3) De invloed van stichters (die leefden volgens opvatting van een verschillende orde) op het klooster van Kolen is neergeschreven. Een globale tijdlijn geeft meer informatie over de kloostergeschiedenis van Mariënlof weer. Het is gebaseerd op geschiedkundige bronnen die inzicht geven in de historiek.

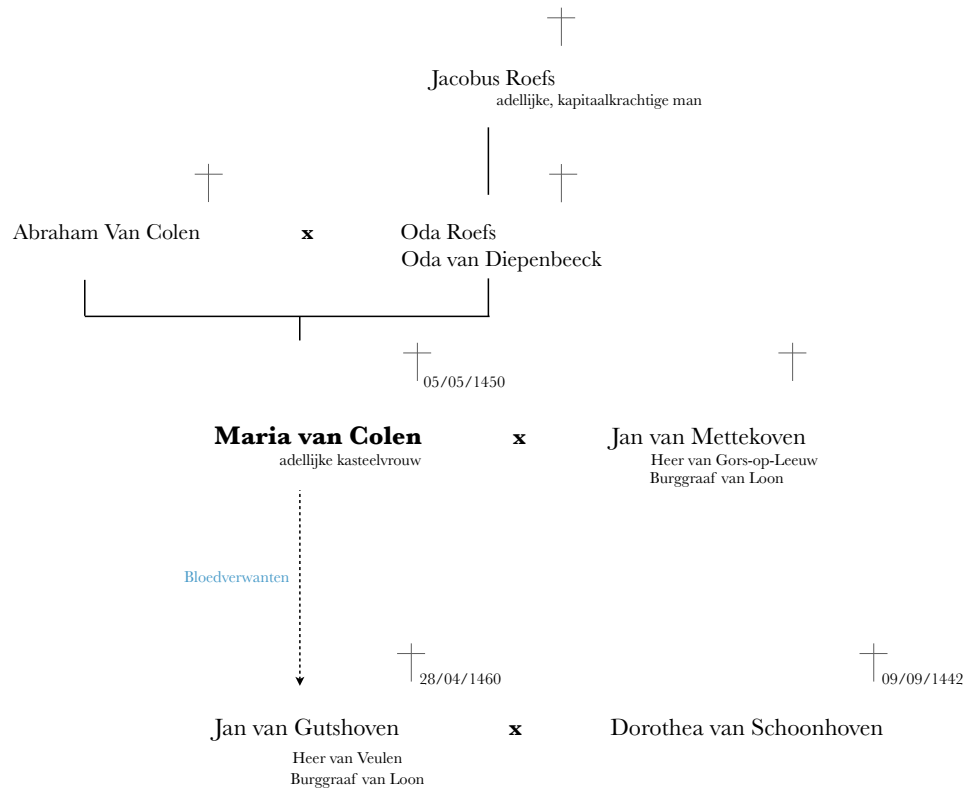
Afb. NR, *Tijdlijn historiek Mariënlof*.³³

Kruisherentijd

Ondanks het beperkte bronmateriaal dat de religieuze geschiedschrijver van het klooster ons heeft nagelaten, probeerden we zo goed als mogelijk de geschiedenis van Colen schetsen. Belangrijk hierbij was de invraagstelling wat hiervan waarheidsgetrouw was. (Kruistriomf 5, 1949, p.136)

Wanneer we een beeld geven over het ontstaan van Mariënlof is het belangrijk om stichters aan te halen, aangezien ze zorgden voor voorspoed in het klooster. Toen de Kruisbroeders intrede deden te Kerniel waren de kloostergebouwen oorspronkelijk bescheiden en eenvoudig. (Kruistriomf 3,1949, p.69)

³³ Deze tijdlijn is tot stand gekomen op basis van verschillende bronnenmateriaal; (van Meer, 2015, p.3), (S.N., 2007, p.184-189), (Marcus, 1987, p.3-40) daarnaast zijn ook de vijf verschillende Kruistriomf- tijdschriften geraadpleegd (1949-1950).

Afb. NR, *Hiërarchische weergave van de stichters van Mariënlof*.³⁴

Dit duidt aan hoe kloosters gesticht werden onder impuls kapitaalkrachtige, doorgaans adellijke families.

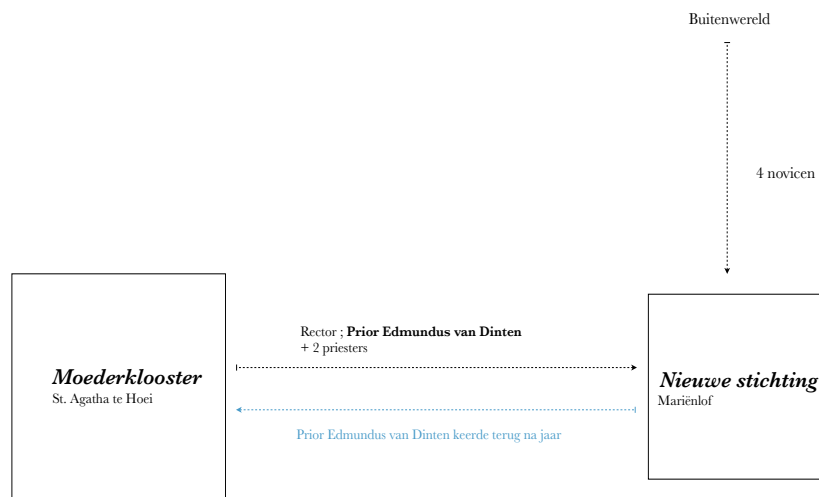
Maria van Colen, een adellijke kasteelvrouw was op jonge leeftijd gehuwd met Jan van Mettekoven. De huwelijksluiting duurde echter niet lang. Na het overlijden van haar man trok Maria zich terug in het Begijnenklooster³⁵ in Sint-Truiden.

‘Het was haar echter niet genoeg tijdens haar leven Christus te eren door de armen in hun nood te helpen, zij verlangde dat ook na haar dood haar tijdelijke goederen zouden dienen tot eeuwige glorie van Christus. Zij verlangde er naar een klooster te stichten, waar de eeuwen door de lof van God zou gezongen worden, waar godgewijden in vroom gebed en overweging de zegen des hemels zouden verkrijgen voor heel het land van Loon’ (Kruistriomf 2, 1949, p.37)

³⁴ Dit schema is gebaseerd op volgend bronnenmateriaal; (Marcus, 1987, p.3-6) en (Diriken, 2012, p.27)

³⁵ Begijnen leefde op een veel lossere manier samen in gemeenschap in vergelijking met monikken. Zo mochten ze hun eigen vrijheid behouden. Daarnaast leefde ze ook niet volgens een regel van een ordestichter. Via. <https://www.kuleuven.be/studentenvoorzieningen/huisvesting/residentiesab/grootbegijnhof/geschiedenis> [geraadpleegd op 29 januari 2016].

Zoals in hoofdstuk 1 omschreven is, werd Maria's verlangen om een klooster te stichten, tegengewerkt door de plaatselijke geestelijkheid van Borgloon. Dit hield Maria van Colen niet tegen in haar ambitie om een kruisherenklooster te stichten. Maria richtte zich tot haar bloedverwante, Jan van Gutshoven, burggraaf van Loon en diens vrouw Dorothea. Versterkt door haar bloedverwanten, richtte Maria zich opnieuw tot de generaal van Hoi. De familiegrond, waarover haar bloedverwanten beschikten, bevond zich op een zeer geschikte locatie³⁶, weg van de drukte des werelds, om een kloostergemeenschap te vestigen. Zo stichtte Maria van Colen in 1438 een kruisherenklooster te Kerniel. Met haar eigen kapitaal bekostigde ze alle gebouwen. (Marcus, 1987, p.5) Dankzij de hulp van het moederklooster te Hoi, werd het dochterklooster te Kerniel in zijn begin jaren ondersteund.

Afb. NR, *Het moederklooster gaf ondersteuning aan Mariënlof.*

³⁶ 'Franciscus Vaes van Tongeren, de veertiende prior van Kolen heeft in 1540 de geschiedenis over de eerst eeuw van dit klooster geschreven en verhaalt, dat hij dikwijls door oudere confraters hoorde vertellen, dat de plaats waar het klooster gebouwd werd door de hemel zelf zou zijn aangewezen.' (Kruistriomf 2, 1949, p.38)

Jan van Gutschoven en diens vrouw, alsook Maria van Colen ontfermden zich over de toekomst van het klooster, door hun financiële middelen en kostbare geschenken.³⁷ Het kloosterleven te Kerniel, was slechts van korte duur voor stichteres Maria van Colen. Tijdens haar terugreis van de heilige stad Rome, in 1450, overleed ze aan een hevige koortsaanval. In de schaduw van deze gebeurtenis overleed ook Dorothea. Na het overlijden van zijn vrouw, deed Jan van Gutshoven intrede in de kloostergemeenschap van het Heilige kruis. Hij stierf op 28 april 1460, als laatste overlevende van de stichters van Mariënlof. Na de dood van de stichters leefden de Kruisheren een armoedig bestaan met onzekere toekomstbeeld. (Kruistriomf 2, 1949, p.37)

- Afb. Nr, *Grafsteen in de kloosterkerk tussen 2 zij-altaren, waar Jan van Gutshoven en diens vrouw begraven liggen.*

Net zoals talrijke religieuze gemeenschappen, bleef het klooster te Kerniel niet gespaard van het Franse bewind. Het klooster werd in 1796 staatsbezit. Dit betekende het einde voor de Kruisbroeder te Kerniel. De herdenkingen aan de Kruisheren zijn nog tot op heden waarneembaar en verwijzen naar de herkomst van de gebouwen. Zo bevatten de kloostergebouwen verwijzingen naar hun architectuur en hun rijkelijke ornamentering. (Marcus, 1987, p.6-12)

³⁷ Dankzij de bijstand van de heer van Gutschoven, werden de kruisheren eigendom van een aanzienlijk areaal grondbezit en kostbare geschenken zoals religieuze gewaden, kelken,.... (Kruistriomf 2, 1949, p.40)

Afb. NR, *De ronde Kruisheren emblemen.*

Afbeelding toevoegen.

Afb. NR, *Ruitvormige herdenkingssteen in de oostelijke vleugel met het opschrift W.F. Lefort.*

Hij was prior van Kolen die de verbindingsvleugel liet herbouwen. Op de herdenkingssteen staat het opschrift: *'Franciscus Lefort, prior van dit huis, heeft dit gebouw opgericht in 1721.'* (Kruistriomf 5, 1950, p.140)

Afb. NR, *De grafkelder van de priors.*

Een andere herdenking aan de Kruisheren en de prior W.F. Lefort vinden we terug in de kloosterkerk. De grafkelder van de priors bevindt zich voor het hoogaltaar. Deze grafkelder is gebouwd onder het gezag van W.F. Lefort in 1722. (Marcus, 1987, p.7)

Afb. NR, *Restante van gedoceede zuilen.*

Deze restanten afkomstig uit de 16de eeuw, '[...] vormen waarschijnlijk het enige overblijfsel van een nu verdwenen open gaanderij, waarin het koetswerk van de boerderij was ondergebracht.' (Marcus, 1987, p.7-8)

Afb. NR, *De historische maquette geeft een weerspiegeling van de Kruisherentijd.*

Wanneer we kijken, a.d.h.v. bronnenmateriaal en een historische maquette, naar het gebouwenbestand ten tijde van de Kruisbroeders, blijkt dat de ruimtelijke organisatie in de loop der jaren gewijzigd is. We stellen vast dat de toegang van het kloostercomplex gewijzigd is. Zoals weergegeven in schetsen, doet vandaag de dag de voormalige voorzijde nu dienst als 'besloten' achterzijde van het klooster. Dit kan vermoedelijk onderbouwd worden, door het feit dat de Kruisheren minder strenge opvatting hadden van de 'clausuur'. De slottuin van de Cisterciënzers, vormde vermoedelijk de voortuin waarlangs men binnen kwam. De boerderij gebouwen hadden afzonderlijke toegang langs de dienstingang.

Afb. (NR) Verandering van ruimtelijke organisatie

Tijd van de Cisterciënzerinnen

De Cisterciënzers kennen een lang verleden voor hun intrede te Kerniel. In de schaduw van de Franse Revolutie, ondernam P. Jérôme Minsart³⁸ een poging om zijn congregatie te doen herleven. Zoals Marcus (1987) aanhaalt, werd Minsarts poging tot het herleven van de Cisterciënzerorde vermoedelijk bijgestaan door zuster Maximilienne³⁹. Minsart kocht in 1822 het voormalige Kruisherenklooster te Kerniel. Zuster Maximilienne deed er intrede om gedreven via '[...] haar energie en ondernemingsgeest [...] het huis geschikt te maken voor een toekomstig communiteitsleven.' (Marcus, 1987, p.19) Samen met enkele onderwijzeressen richtten ze ogenblikkelijk een schooltje op voor arme kinderen, heden gekend als 'het rectoraat'. Enkele vrouwen onder hen, waren belangstellend om intrede te doen in het klooster. (Marcus, 1987, p.14-19)

Het duurde tot 1831⁴⁰, vooraleer men het kloosterleven wettelijk mocht hernemen. Zes zusters, waarvan drie koorzusters⁴¹ en drie lekenzusters⁴², deden hun intreden. Dankzij de nieuwe Belgische grondwet werd de ambitie van P. Minsart en zuster Maximalienne, om Citeaux te doen herleven in Kolen, werkelijkheid. (Marcus, 1987, p.14-19)

De Cisterciënzers te Kerniel hebben ervoor gezorgd dat het kloostercomplex werd uitgebouwd tot een 'typerende gesloten vierkant kloostercomplex'. De zusters hebben zoals reeds aangehaald veel bewaard gehouden van de levensstijl van de Kruisbroeders. Gedreven door hun monastieke regel, van eenvoud en soberheid, hebben de zusters de uitstraling van kloostercomplex daarentegen wel gewijzigd. Dit gebeurde door gevels volledig wit te bepleisteren.

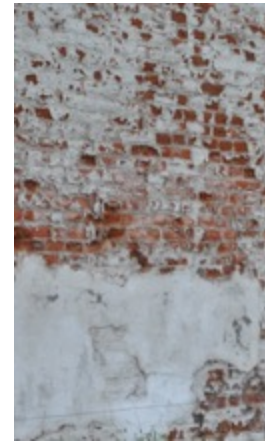
³⁸ Hij was monnik van de abdij van Boneffe, gehuisvest in de provincie Namen. (Marcus, 1987, p.14)

³⁹ Zuster Maximilienne was een zuster van de voormalige abdij Wouterbrakel te Brabant. Deze abdij werd net zoals vele abdijen, door het Franse Republiek openbaar verkocht. Waardoor de zusters noodgedwongen huiswaarts keerde. Maar geleid door haar 'roeping' ondernam ze het initiatief om intrede te doen bij de Cisterciënzers van Soleilmont. Door het hoge aantal gelovigen die hier gehuisvestigd waren, kon Maximilienne geen plaats aangeboden krijgen. Desondanks onderhield ze wel nauwe banden met de Cisterciënzerinnen te Soleilmont, waar samen met de andere zusters en P. Minsart, talrijke gespreken plaats vonden over hun verlangen om hun orde te doen herleven. P. Minsart ondernam talrijke pogingen om de zuster van Soleilmont te overtuigen intrede te doen in Kolen, maar zijn pogingen liepen steeds op een dood spoor. (Marcus, 1987, p.14-19)

⁴⁰ In de grondwet van februari 1831, werd België onafhankelijk verklaart. Hierdoor kon het kloosterleven op wettelijke basis hernomen worden.

⁴¹ Koorzusters, ook gekend als slotzusters, leidde net zoals koormonniken een contemplatief leven. Zij hielden zich bezig met de geestelijke zaken die verbonden waren met God. Dus koorzusters zijn net zoals koormonniken wat uitgebreider beschreven is in hoofdstuk 2. (Eijt, 1995, p.289)

⁴² Lekenzusters houden zich in tegenstelling tot koorzusters, bezig met het bewerken van de landerijen en onderhouden de contacten met de buitenwereld. Lekenzusters, ook werkzusters genaamd kunnen we vergelijken met lekenbroeders zoals toegelicht in hoofdstuk 2. (Eijt, 1995, p.289)

Afb. NR, *Witgepleisterde gevels*.

Benedictinessen van Nonnemielen

De band met de Benedictinessen van Nonnemielen vervulde een niet te onderschatten waarde. Ondanks dat ze niet in Mariënlof verbleven hebben, hebben ze wel mee hun stempel gedrukt op hoe wij Mariënlof heden kennen. De abdij te Sint-Truiden, waar de Benedictinessen van Nonnemielen verbleven, werd na de Franse Revolutie verkocht. De historische erfstukken vonden hun weg van Sint-Truiden richting Kerniel. Een zeer belangrijk erfstuk dat we in Kolen aantreffen, is de koorstoel van de Heilige Lutgart⁴³. Mensen komen van heinde en verre hier nog tot op heden naar toe⁴⁴. Vrouwen met vruchtbaarheidsproblemen komen bidden tot de Heilige Lutgart voor een goede afloop. De Benedictinessen schonken ook kelken, schilderijen en kruisbeelden aan Mariënlof. (Marcus, 1987, p.20) Op deze manier wordt tot op heden de *'verwantschap'* tussen Orde van Citeaux en de Cisterciënzerorde aangetoond.

De band met deze kloosterorde werd aangehaald, om erop te duiden dat als je een historisch gebouw bestudeerd, niet enkel gekeken kan worden naar de (historische) waarde van de omgeving, de waarde van het gebouw, maar dat ook het materiële erfgoed deel uitmaakt van de ziel van het klooster en bijdrage levert tot de beleving van het gebouw. Zo treffen we twee invloedrijke historische kunstschaten in Kolen.

⁴³ De koorstoel van Heilige Lutgart is vermoedelijk het oudste zitmeubel van België, dat bewaard is gebleven uit de 12de-13de eeuw. (Reyniers, 2016)

⁴⁴ Zuster Myriam maakte tijdens een rondleiding door de kloosterkerk een schatting van het aantal vrouwen, koppels die naar Kolen kwamen omwille van deze Heilige koorstoel. Ze schatte dat ongeveer wekelijks een koppel hun weg vonden naar Kolen.

Naast de koorstoel van Heilige Lutgart, vinden we in Kolen ook het Reliekschrijn⁴⁵ van Sint-Odilia terug. Dit staat wel los van de Benedictinessen. Het schrijn werd oorspronkelijk vervaardigd voor het Kruisherenklooster te Hoei, waar het verbleef tot aan de Franse Revolutie. Na een zeer bewogen periode van diverse onderkomens voor het Reliekschrijn, werd het uiteindelijk toegeëigend aan de Zusters van Mariënlof. De zusters bewaren het tot op heden met veel zorg en belangstelling in de sacristie. Mariënlof vormt de ideale plek voor deze kunstschat, doordat ze steeds toegankelijk zijn voor belangstellenden.

Afb. NR, *Koorstoel van Heilige Lutgart.*

Afb. NR, *Reliekschrijn van Sint-Odilia.*

Conclusie

De Franse Revolutie betekende het einde voor vele kloosters gedurende de 18de eeuw. Dankzij P. Minsart slaagde men erin het patrimonium te bewaren onder de cisterciënzerspiritualiteit. We kunnen besluiten dat de hoeveelheid grond dat nog behoorde tot het kloosterbezit, aanzienlijk daalde doordat de gronden en het kloostercomplex door het Franse staatbezit afzonderlijk werden verkocht. De Kruisheren haalden, zoals reeds vermeld, hun belangrijkste bron van inkomsten uit de pachten die ze verkregen door het verpachten van deze gronden. De Cisterciënzers slaagden erin om een deel van deze gronden terug aan te kopen. Het kloosterbezit bevat heden nog acht hectare. Omwille van de ouderdom van de zusters was het niet meer mogelijk de gronden te onderhouden. Daarom werden er veel gronden verkocht.

We treffen de 'geest van Zr. Maximilienne' tot op heden aan. Ze had haar 'stempel gedrukt op de levenswijze van zusters'. Ze probeerde namelijk om oud en nieuw met elkaar te verzoenen. Enerzijds de gesloten spirituele beleving die ze in abdij van Woutersbrakel naleefde. Anderzijds voelde ze sterk de noden van de nieuwe tijd aan, namelijk de nood aan onderwijs. Zo spiegelde ze zich tussen actieve en contemplatieve geestelijke beleving. Zoals blijkt, hebben de volgelingen geprobeerd om de levensovertuiging van zuster Maximilienne te doen herleven, door het oprichten van een rectoraat en een pensionaat. (Marcus, 1987, p.24)

'Een Cisterciënzinnenklooster zonder tralies om de buitenwereld af te sluiten was tot voor kort een

⁴⁵ Reliekschrijn is een kist waar de beenderen van een heilige bewaardt worden. Naar het Reliekschrijn van Sint-Odila wordt historisch onderzoek gevoerd door Jeroen Reyniers.

contradictio in terminis. Eerdere initiatieven om tralies aan te brengen, liep steeds op een dood spoor door verzet van zusters. *'De tijd gaf hun gelijk en liet ons beseffen dat een leven van Godsverbondenheid niet noodzakelijk gediend is met een kunstmatige afscheiding van de buitenwereld.'* (Marcus, 1987, p.24)

Zo kunnen we stellen dat de invloeden van de Kruisbroeders, de Cisterciënzers en Benedictinessen van Nonnenmielen tot op heden waarneembaar zijn in Kolen.

Afb. (Nr) vlekkenkaart met datering

Lopend onderzoek Charlotte Fexer.(2016)

c. 'ora et labora' als essentieel onderdeel van de kloosterregel

Zoals reeds aangehaald, vormde de monastieke grondslag 'ora et labora' het centrale uitgangspunt van de Benedictijnse traditie. Deze gedachten vindt zijn oorsprong al veel vroeger terug, namelijk bij de woestijnvader. Het leven van de kluizenaars bestond uit afwisseling tussen bidden en werken. Deze 'ora et labora' – adagium wordt binnen diverse religieuze ordes op verschillende manieren geïnterpreteerd. Hier zal aangehaald worden hoe het een essentieel onderdeel vervulde binnen de kloosterregel in het algemeen, vertrekkende vanuit de regel van Benedictus.

- 'Ora': getijdengebed⁴⁶

'Het woord drukt uit dat het gebed met de tijd te maken heeft. Het verwijst naar de wijze waarop de christelijke traditie met de tijd omgaat, naar hoe wij als christenen de tijd proberen te beleven. Het gemeenschapsgebed ritmeert onze dag en maakt hem tot een dag van God.' (Van Hecke osco, 2012, p.17)

De tijdbeleving van het monastieke gemeenschapsleven ontplooidde zich in de loop van de kloostergeschiedenis. De woestijnmonniken richtten hun monastieke leven in volgens slechts twee kerkdiensten, namelijk een ochtend- en avonddienst. Naarmate de kerkdienst een centralere rol kreeg binnen het monastieke leven, nam het in aantal toe. Volgens de tijdsindeling van de raadgevingen van St. Basilius van Caesarea (330-379), die de stichter was van het oosterse kloosterleven, werd het monastieke leven ingedeeld in zes officies en één nachtofficie. (Krüger, 2012, p.22)

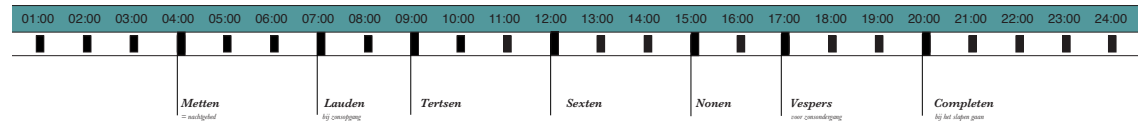
Terwijl bij de regel van Benedictus, waarbij het gemeenschappelijk gebed de kern van het kloosterleven vormde, werd aan de tijdsindeling van St. Basilius van Caesarea een extra officie toegevoegd, zodat de tijdsperiode van het contemplatief gebed volgens Benedictus werd onderverdeeld in één nachtofficie en zeven dag officies⁴⁷. Deze stipte indeling zorgde voor regelmaat binnen de gemeenschap. Benedictus had dit tijdsgebed ingedeeld volgens de stand van de zon. De dagindeling varieert zodanig naargelang de seizoenen. Daarnaast zijn er nog andere omstandigheden die invloed hebben op de dagindeling, zoals

⁴⁶ De terminologie 'getijdengebed' wordt volgens RKK gedefinieerd als 'Het officiële gebed van de Kerk (het zogenaamde officie), zoals dat op geregelde uren van de dag gebeden wordt.' Via <http://www.kro-ncrv.nl/inspiratie/katholiek-abc/g> [geraadpleegd op 21 januari 2016].

⁴⁷ 'Met het begrip officie (Lat. Officium, dienst) wordt de dienst aan God aangeduid, dat wil zeggen de kerkdienst, waarvan de hoofbestanddelen gebed, schrijflesing en psalmenrecitatie zijn.' (Krüger, 2012, p.24)

geschiedkundige of plaatselijke condities. (Leroux-Dhuys ,2007, p.55-56)

Bijgevoegd schema illustreert de vaste tijdstippen waarop de officies plaats vinden.

Afb. NR, *Dagindeling volgens de regel van Benedictus.*

Afb. NR, *De huidige dagindeling volgens het tijdsgebed binnen Mariënlof*

In navolging van Van Hecke oco (2012) kunnen we het tijdengebed zien als een houding waarbij de religieuze open staan voor elkaar en zich niet verliezen in zichzelf. Waarbij ze luisteren naar het Woord van anderen en het Woord van God. Het tijdengebed ritmeert de dag van de religieuze, maar is geen statisch gegeven. Zo zien we bij Mariënlof dat afhankelijk van hun activiteiten alsook hun ouderdom deze tijdsindeling gewijzigd is. Zo hebben de zusters de metten, het nachtgebed, omwille van hun ouderdom afgeschaft. Zuster Myriam haalde tijdens de gespreken aan dat de zusters, die voormalig instonden voor het geven van onderwijs, vrijgesteld waren aan deze nacht-officie. De vespers, die volgens de regel van Benedictus zou plaats vinden rond circa vijf uur, werd omwille van de rondleidingen gedurende de weekenden met een kwartier verlaat. Zo hebben de zusters voldoende tijd tijdens hun activiteiten en hun gebed.

- 'Labora'

Het getijdengebed vervult slechts een gedeelte van tijdsindeling van de religieuze gemeenschap. Deze tijdsindeling verschilt net zoals de kloosterregel van orde tot orde. Zo wordt volgens Benedictus de tijd ingedeeld in acht uur gemeenschappelijk gebed, acht uur arbeid en acht uur rust. (Claesen, 2014, p.20) Dit resulteert in een evenwichtige verhouding in het tijdsgebruik. Om te vermijden dat men enkel zou afdwalen in gebed, zorgde het voor voldoende alternatie tussen 'ora et labora'. (Van

Hecke osco, 2012, p.29-32)

Bij de monastieke arbeid wordt hoofzakelijk belang gehecht aan de handenarbeid, *labore manuum*. Deze handenarbeid heeft vooral betrekking op de landarbeid die plaats vindt op de boerderij. Zoals het gebed, is de grondslag voor het vervullen van arbeid, een middel om een weg naar God te vinden. (Van Hecke osco, 2012, p.29-32)

Deze arbeid nam niet enkel een cruciale rol in binnen de '*godsverbondenheid*'. Om het samenleven in gemeenschap volgens regels mogelijk te maken, zocht de gemeenschap naar een plek waar ze konden overleven. Een plek waar ze via arbeid, inkomsten konden genereren om hun spirituele leven in afzondering mogelijk te maken. Kerniel was in dit opzicht de ideale vestigingsbasis. Bijgevoegd schema geeft weer welke diverse soorten van arbeid verricht werden in Mariënlof.

- Bestuurlijk apparaat

Het dagelijks bestuur van een congregatie werd geleid door bepaalde religieuze die het leven in gemeenschap mogelijk maakte.

Bij een abdij wordt de goede werking verwezenlijkt door verscheidene regelgevende religieuze personen. Aan het hoofd staat een overste, namelijk de abt, ook wel abdis genoemd. Hij wordt bijgestaan door een plaatselijke prior en een keldermeester, cellarius. Deze laatste zijn taak is het beheren van de abdijsvoorraden en het vervullen van de leidinggevende functie over de lekenbroeders. De cantor, voorzanger, is aansprakelijk voor het zorgen voor de gebedsdiensten zodat ze verlopen volgens de regel. Vaak vervult hij ook de taak als bibliothecaris of armarius. Om nieuwe leden voor te bereiden op hun intrede in het klooster wordt een novicemeester aangesteld. Hij zal de nieuwe leden begeleiden en doceren. Onderaan de hiërarchische ladder bevinden zich de gewone leden, namelijk de zusters of monniken die verblijven binnen het klooster. (Vanclooster, z.j., p.5)

4. Op zoek naar een programma voor een gelaagde site als het klooster van Mariënlof

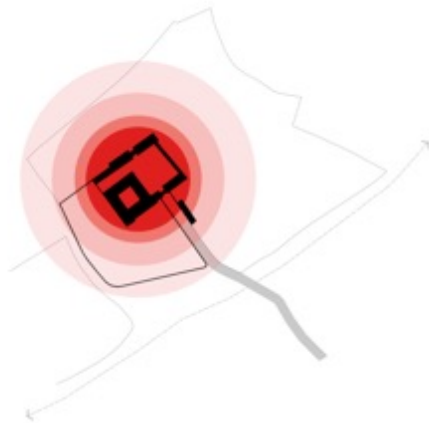
In deze zoektocht naar een programmavisie zal bewust dezelfde structurele opbouw als in voorgaande hoofdstukken gebruikt worden: het geleidelijk aan dieper inzoomen op de eigenlijke kloostersite. Uit de voorgaande analyse zal een vertaling gemaakt worden naar parameters, die het verband oppikken met het kloostermechanisme en de krachtlijnen van het klooster van Kolen. Deze parameters zullen een draagvlak vormen voor het verdere verloop van het doorbestemmingsproces. In dit hoofdstuk ligt de nadruk op de houding die je hierbij aanneemt als ontwerpende architect.

Een eerste gelaagdheid van Kolen is de manier waarop de gelaagdheid van de site zich steeds is blijven weerspiegelen in tegenstelling tot de grote meerderheid van andere kloosters. Kolen kende een rijke geschiedenis vol transformaties aan de kloostergebouwen. Ook was er de invloed van beide kloosterordes die zich binnen het klooster hebben gehuisvest. Bovendien heeft het klooster een tragische weerslag gekend ten gevolge van de Franse Revolutie. Toch is deze gelaagdheid nog steeds afleesbaar in de organisatie van de gebouwen, in de gebouwen zelf en in het omgevende landschap.

De tweede krachtlijn, vormt het 'ora et labora'-adagium dat op een gelaagde manier vertaald wordt in de ruimtelijke tweedelige structuur van Mariënlof. Deze krachtlijnen vinden onderbouwing in mijn conceptvisie 'de doordringende ontsluiting'. Die duidt op de stellingname die je aanneemt als ontwerper, namelijk dat de gelaagdheid en zijn opeenvolging van grenzen crucialer is dan het effectieve (vernieuwende) programma. De fundamentele vraagstelling als ontwerper hierbij vormt: 'Hoe ga je als ontwerpende architect een gestaag spanningsveld opzoeken tussen de krachtlijnen van de site? En hoe vertaal je dit op een architecturale wijze naar een mogelijke doorbestemming?'.

Om een doordachte programmavisie te verkrijgen is het van belang om te zoeken binnen de gelaagdheid van een site naar wat diverse kansen en dreigingen kunnen vormen, zodat je deze al dan niet kan respecteren of corrigeren in de conceptvisie die je als ontwerper opstelt. En die een normering kunnen vormen voor een mogelijke doorbestemming zodat de essentie van de site of het erfgoed wordt vastgehouden. (Van Roy en Vermeulen, 2014, p.33,39)

a. Verwevenheid binnen zijn ruimere omgeving

Afb. NR, *Hoe Kolen zich manifesteert binnen zijn omgeving.*

Afb. NR, *De beschermde abdijsite – Kolenberg.*

Zoals in het hoofdstuk ‘op een top van heuvelend Haspengouw’ is toegelicht, situeert de eerste gelaagdheid zich binnen de ruimere omgeving van Borgloon, namelijk hoe de abdij zich ‘beeldend’ in het landschap manifesteert. Zo fungeert het als een visueel baken in het landschap waarbij, zoals reeds aangehaald, de abdij en de leefomgeving een wederzijdse invloed uitoefenen op elkaar, die verder gaat dan de eigenlijke muren van de abdijsite. Niet enkel het materiële erfgoed maakt deel uit van ons cultureel verleden, er zijn ook de zogenaamde ‘ankerplaatsen’, de waardevolle landschappelijke plaatsen, die omwille van hun cultureel historische verwevenheid beschermd zijn. (Agentschap onroerend erfgoed, 2013, p.2) Dit verwijst naar de reden waarom de Kolenberg als een beschermd landschap is opgenomen.⁴⁸ (van Meer, 2015, p.2) Als ontwerper is het daarom van belang om op een doordachte wijze om te gaan met het culturele geheugen van de mens, waaraan men een fundamentele waarde hecht. (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2015, p.2)

De houding die je als ontwerper hierbij kan aannemen is de invraagstelling: ‘Wat maakt dit landschap in cultuur-historisch opzicht zo typerend?’. In deze paragraaf zal gezocht worden naar een (potentieel) spanningsveld met de heersende maatschappelijke tendensen. Dit schema duidt kort de verbanden aan die in deze paragraaf worden aangehaald.

⁴⁸ Het voormalige Kruissherenklooster is sinds 1947 als onroerend erfgoed beschermd. Niet enkel de kloostergebouwen zijn heden beschermd. Zo werd sinds 2001 de abdijsite Kolen en het omgevende Kolenberg als beschermd landschap, ankerplaats opgenomen. via <https://beschermingen.onroenderfgoed.be/object/id/OL000675/> en <https://beschermingen.onroenderfgoed.be/object/id/OL001417/> [geraadpleegd op 23 juli 2015].

Afb. NR, Schematische verduidelijking.

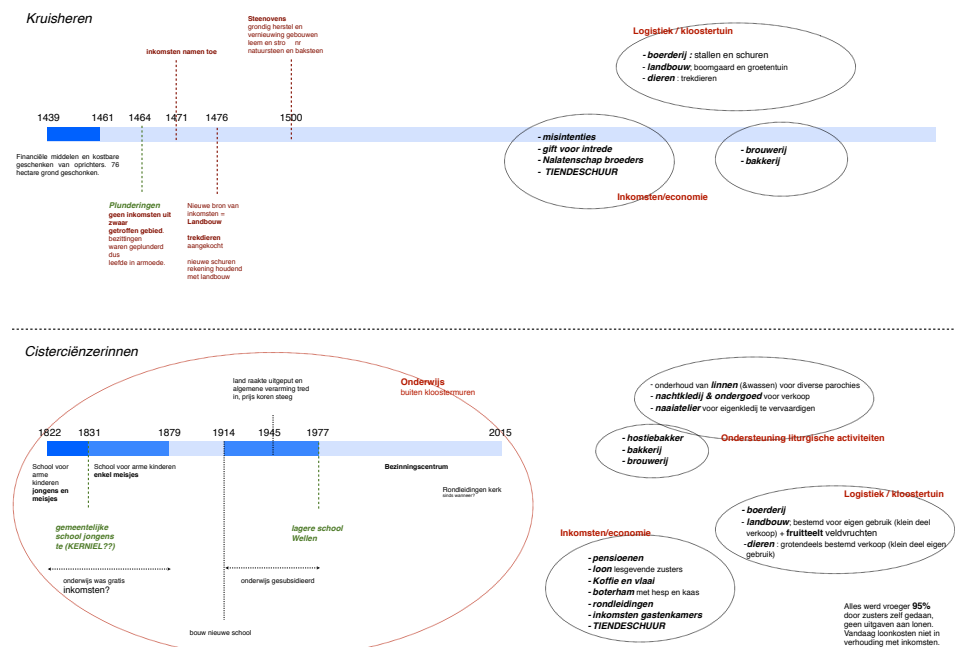
Deze invraagstelling van het cultuur-historische landschap rijkt parameters aan voor een mogelijke doorbestemming. Een eerste parameter is hoe het begrip abdij, waar mensen samen opzoek gaan naar een plek waar ze zich in stilte kunnen terugtrekken, zich fysiek vertaalt binnen het landschap. Namelijk door de vestiging op de plateauvlakte, die gekarakteriseerd wordt door het omringende open landschap van de vallei. In dit landschap zijn bewust geen bebouwingen aangebracht (of zullen aangebracht worden). Deze kwaliteit drukt naar de programmavisie toe het belang uit van de abdij als *'individueel wezen'* binnen dit landschap. Een volgende parameter zijn de hoogstamboomgaarden, die het halfopen uitzicht van het historische Haspengouwen karakteriseerden. Belangrijk hierbij is om te analyseren welke kwaliteiten dit landschapstype waarborgt en hoe dit potentieel kan bieden naar een mogelijke doorbestemming. Hoogstamboomgaarden waarborgen een grote biodiversiteit. Het vee dat tussen de fruitbomen graast, de insecten die op de bomen zitten tot een thuisbasis voor bijen. Dit biedt de potentie om binnen het economische wezen veeteelt en fruitteelt met elkaar te verenigen.⁴⁹

*'Een hoogstamboomgaard is veel meer dan rijen fruitbomen.'*⁵⁰

⁴⁹ en ⁵⁰ via, <http://www.kortwegnatuur.be/appelsap.php?p=biodiversiteit> [geraadpleegd op 12 november 2015].

Wanneer we hierbij bewust een verwevenheid zoeken met het maatschappelijke wezen binnen Haspengouwen, blijkt dat de consumenten hier belangstelling hebben voor een binding met de lokale economie. Dit wordt de korte keten genoemd, waarbij de consument zo dicht mogelijk bij de boer wil staan en waarbij men aandacht heeft voor ambachtelijke streekproducten met een gekende herkomst.⁵¹

Door een spanningsveld op te zoeken tussen deze aangehaalde landschapswaarden en de maatschappelijke tendensen zal getracht worden een vertaling te vinden in het kloostermechanisme dat de Cisterciënzers typeert. De opvatting van dit principe ‘ambacht’ vindt vertaling binnen de analyse van het kloostermechanisme. Namelijk hoe de kloosterregel het ‘labora’, voorschreef als kleinschalige, bescheiden arbeid. Bij het ‘labora’ stond de handenarbeid centraal, zoals onderhouden van moestuin- en kruidentuin, kweken van eigen teelten, onderhouden van linnen,... De handenarbeid dat in de loop der jaren het kloostermechanisme van Mariënlof heeft getypeerd is geïllustreerd in onderstaande schema. Anderzijds zorgde de specifieke identiteit van het kloostermechanisme ervoor dat mensen het begrip ‘het klooster van Kolen’ associëren met de kwaliteiten die Kolen waarborgt. Zo wordt het begrip gelinkt aan de authenticiteit die zich vertaalt binnen de specifieke plek van Mariënlof.

⁵¹ Via <http://www.limburg.be/Limburg/landbouw/Hoeve--en-Streekproducten/landbouw-Korte-keten.html> [geraadpleegd op 12 november 2015].

Vanuit deze inzichten kan een vertaling gemaakt worden naar het ‘*doorleven*’ van de economische zone van de kloostersite. Van hieruit kunnen nevenactiviteiten, productieprocessen ontstaan die vorm krijgen in een authentiek, specifiek verhaal of product binnen Mariënlof. Dit scheidt de denkbeweging als ontwerper om binnen de doorbestemmingssite geen producten te verwezenlijken, die je als het ware kan terugvinden in ‘*elke*’ supermarkt om de hoek. Het is belangrijk dat het economische mechanisme aansluiting vindt met de authenticiteit die verscholen zit in de plek. Zo kunnen we op deze wijze Mariënlof herkenbaar te maken, zodat de toeschouwer omwille van dit verhaal zijn weg naar Kolen vindt. Deze stellingname vindt overeenstemming met het begrip van ‘Westvleteren’.

Deze diverse uitgangspunten zullen vervolgens worden afgetoetst: *zorgt de nieuwe invulling van de site daadwerkelijke voor een meerwaarde? Wordt de beslotenheid van de gemeenschap gewaarborgd en wordt er op een vernieuwende manier omgegaan met het potentieel van de site?* Via deze benadering zal de ondersteunende levenswijze van de gemeenschap kunnen ‘*geherinterpreteerd*’ worden.

De landschapskwaliteiten en maatschappelijke tendensen zijn belangrijk binnen deze verwevenheid van het klooster met zijn omgeving. Daarnaast is het belangrijk om terug te grijpen naar de ontsluiting van het klooster. Er is bewust uitgezoomd op een grotere schaal. Deze invloedrijke ontsluitingen zijn toegelicht in volgorde van belangrijkheid.

Afb. NR., De ontsluitingswegen naar Kolen.

Wanneer je langs de hoofdbaan (N76) van Kortessem richting Borgloon rijdt, ben je na het voorbijgaan van Kerniel je niet bewust van de nabijheid van een invloedrijke, historische plek. Als je vervolgens vanop de hoofdbaan rechtsaf de **Colenstraat (1)** inslaat, zoekt deze zijstraat via kronkelende bewegingen zijn weg doorheen het landschap.

Eind 19de eeuw werd in dit landschap een markante insnijding doorheen de heuvel aangebracht, door de aanleg van het **fruitspoor (2)**. De aanleg van deze kunstmatige snede zorgde ervoor dat de heuveltop waarop de abdij Mariënlof zich bevindt afgesneden wordt van het omliggende landschap. Dit fruitspoor maakt rechtstreeks verbinding met de stroomstroopfabriek Wijnants ⁵² en het voormalige station van Borgloon. (van Meer, 2015,p.4-5). Het voormalige stationsplein, vormt tot op heden de plek waar toeristen de stad Borgloon binnenkomen. Anderzijds beweegt het fruitspoor zich langs het plein van de stroomstroopfabriek, het zogenaamde ‘*Loonse plein*’.⁵³ Dit vormde een belangrijke plaats voor ambachtelijke ontwikkelingen, die in de loop van de 19de eeuw steeds meer plaats maakten voor industrie. In het geplande heropleveringsproject van deze stroomstroopfabriek, dat momenteel stilligt, zal een toeristische dienst gehuisvest worden.⁵⁴ Door de rechtstreekse verbinding die het vroegere fruitspoor maakt met deze zogenaamde ‘*toeristische*’ pleinen, kan je het als ontwerper opvatten als een navelstreng waarlangs toeschouwers de abdijsite kunnen benaderen. Zo begeleid je langs het voormalige fruitspoor (nu wandel- en fietspad) de bezoeker rechtlijnig naar de abdij, onafhankelijk van de drukte van de verscheidene toegangswegen van Borgloon.

Vanaf het brugje overheen dit fruitspoor wordt het twijfelende benaderingsparcours (de Colenstraat) omgevormd tot een sterk begrensde rechtlijnige **oprijlaan (3)** die de site binnendringt tot aan de eigenlijke toegangspoort van de abdij zelf. Een andere ontsluiting waarmee we rekening moeten houden bij de doorbestemming van de kloostersite, is de ontsluiting van o.a. landbouwvoertuigen, leveranciers,... die de ‘*geherinterpreteerde*’ economische en landbouwactiviteiten met zich meebrengen. Om te vermijden dat de oprijlaan hierbij als een aan- en afkomen zal functioneren van

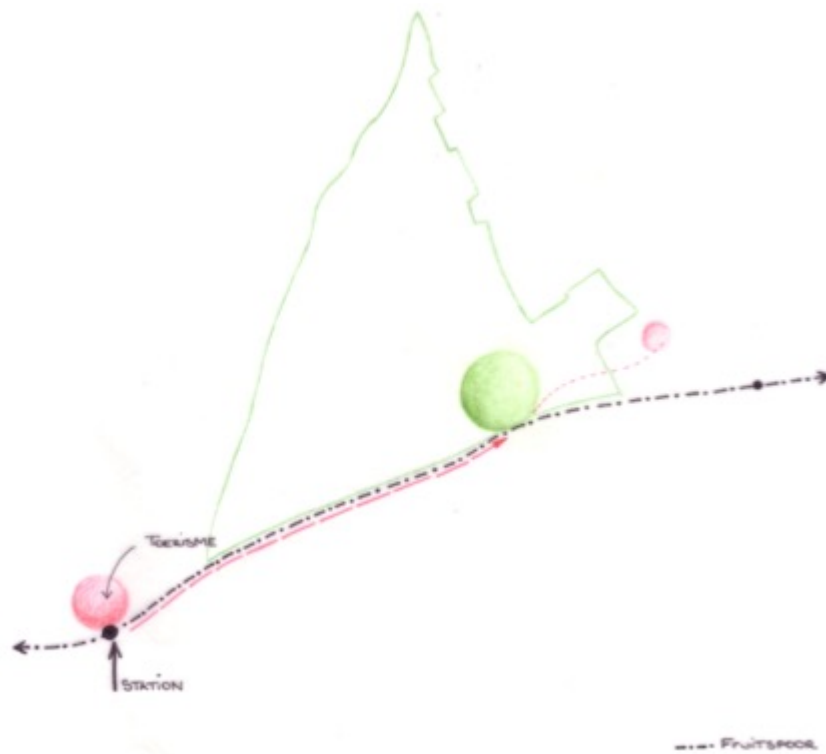
⁵² De stad Borgloon wilde de voormalige Stroomstroopfabriek, de winnaar van de Monumentenprijs van 2007, restaureren, ontsluiten en uitbouwen tot een volwaardige site waar Lonenaars, toeristen, verenigingen en studenten de fruitstreek kunnen ‘belevén’ en begrijpen. Bailleul Ontwerpbureau werkte een ontwikkelingsconcept uit, waarmee de stad het project kon voorstellen aan participerende en subsidiërende partners. Het rapport vormde tevens de leidraad om de site te ontwikkelen. Via <http://www.bailleul.be/work/ontwikkelingsconcept-stroomstroopfabriek-borgloon> [geraadpleegd op 23 januari 2016].

⁵³ Het wordt het ‘Loonse plein’ genoemd omdat het als het ware toebehoort aan de bewoners van Borgloon en de plaats vormt waar hun evenementen kunnen plaats vinden.

⁵⁴ Via, <http://www.borgloon.be/fb111ujmj1251fple1xgqc25.aspx> [geraadpleegd op 23 januari 2016].

landbouwvoertuigen, wil ik als ontwerper bewust opteren om deze ontsluitingswegen te scheiden, namelijk de **economische ontsluiting (3)** en de ontsluiting van binnenkomen, zodat de rust en geborgenheid van het gelaagde toekomen via de oprijlaan, als hoofdontsluiting voor de wandelaar zal geaccentueerd worden. De economische ontsluiting zal in tegenstelling tot deze hoofdontsluiting, als het ware achter de schermen functioneren. Het zal namelijk aansluiting vinden langs de achterzijde van het kloostercomplex. Dit werd afgeleid uit de analyse van de kloosteromgeving, waarbij opgemerkt werd dat de Colenstraat, die doorloopt langs de kloostermuur, aansluit op een landbouwwegje. Deze landbouwweg loopt parallel met het fruitspoor richting Borgloon, waardoor het een ideale ontsluiting kan vormen als zogenaamde economische dienstweg, vanuit Borgloon rechtstreeks richting de abdij. Deze ontsluiting mondt uit ter hoogte van de achterzijde van het kloostercomplex. Zo zal de economische ontsluiting, los van het overige functioneren, rechtstreeks aansluiten op de zogenaamde achterpoort, de landbouwpoort.

Daarnaast bevinden zich rond de abdijsite diverse fiets- en wandelroutes, zoals o.a. het fruitspoor, die de omgeving kenmerken. In dit fijnmazig weefsel van diverse historische paden, tracht men vooral de kerkwegen te herwaarderen. (Anteagroup, 2015, p.54) Zo zal **de historische kerkweg (4)** naar de abdijsite, als wandelweg het toeristische toekomen mee ondersteunen, weliswaar in mindere mate. Zoals aangehaald in hoofdstuk 1, kan deze kerkweg op deze wijze dienstdoen als officiële ontmoetingsplaats.

Afb.NR, *Toeristische benadering.*

afb. NR, *Doordringende ontsluiting*

b. 'de doordringende ontsluiting' vanaf de buitenste rand van de kloostersite

Bij tal van kloosters en abdijen is door structurele veranderingen aan de voormalige toegangsweg de wijze waarop '[...] de adellijke heren en dames, prins-bisshoppen en gewone bisschoppen, abten en abtissen, monniken en monialen, burgers en armoedzaaiers, bedevaarders en bedelaar maar ook plundersaars en brandstichters honderden meters lang de tijd hadden om het imposante poortgebouw te voet of te paard groter en groter te zien worden [...]', visueel verdwenen. (De Bleekere, 2010, p.134) Deze onderbouwning specificeert hoe een poortgebouw bewust een afstand opzocht. Je moest er als het ware naar op weg zijn.

In voorgaande paragraaf over de invloedrijke ontsluitingen van Kolen werd aangehaald hoe dit 'naar op weg zijn' ook in Kolen deels doorbroken is. Dit kunnen we afleiden uit de toenemende aantal bebouwingen die zich zijn gaan vestigen rond de kronkelende aanloop van de Colenstraat. Anderzijds is dit 'naar op weg zijn' ingekort door de inbedding van het fruitspoor. Beide ontwikkelingen zorgen ervoor

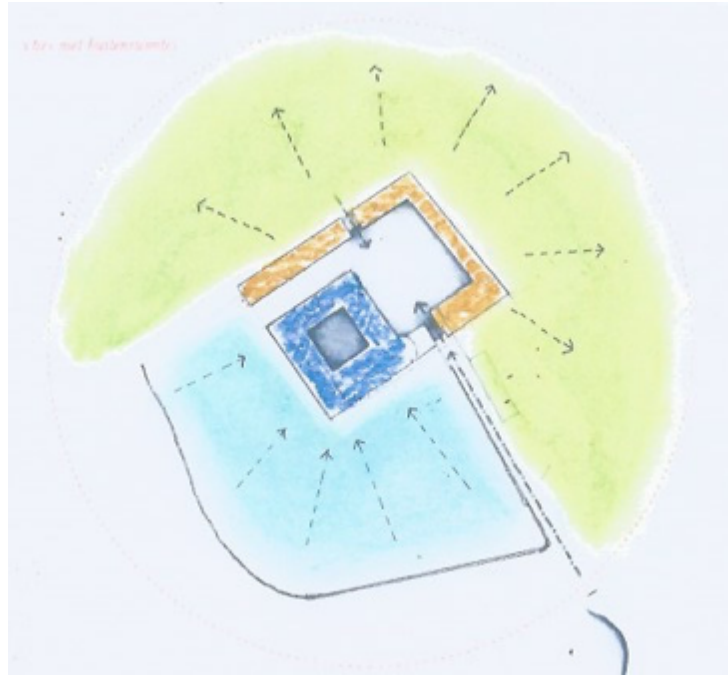
dat het gezichtsveld van de toeschouwer tijdens het naar het poortgebouw op weg zijn, herhaaldelijk wordt afgeleid. Ondanks deze structurele veranderingen in de ruimere omgeving van abdijsite, is in de buitenste rand van de monastieke site⁵⁵ de manier waarop je doordringt, ‘de doordringende ontsluiting’ tot in het eigenlijke kloostercomplex tot op heden bewaard. Tijdens de analyse van deze begeleiding in ‘rechte lijn’ tot aan het poortgebouw, gevoerd in hoofdstuk 2, werd ook geconstateerd hoe dit ‘naar op weg zijn’ geconfronteerd wordt met diverse perforatie. In deze paragraaf zal aangehaald worden hoe er via het doorbestemmingsontwerp deze perforaties zullen aan gepakt worden. ‘Hoe kan jij als creatieve ontwerper dit mechanisme van begeleiding, dat het meest krachtige aspect van de abdijsite van Kolen vormt, door kleine ingrepen of nuances bewaken en tegelijkertijd versterken?’

De ervaring van de ‘doordringende ontsluiting’ is vanaf de brug over het voormalige fruitspoor merendeels bewaard gebleven. De openheid naar het Kernielse landschap, leidt daarentegen het gezichtsveld van de toeschouwer af van zijn consequente focus tijdens het naderen van het poortgebouw. Door het aanbrenge van een natuurlijke begeleiding, bijvoorbeeld door hagen of een rij bomen, zal het gezichtsveld visueel afgebakend worden. Op deze wijze zal het bijdrage tot de omkaderde ondersteuning in rechte lijn naar het poortgebouw, zodat je hier als ontwerper een bewegingszone, een ‘plek van doorgaan’ gaat versterken. De ontsluiting ten westen wat de uitdrukking geeft van contemplatieve geborgenheid achter de ommuring, zal hier het sterkste aanwezig blijven. Vanuit dit concept van begeleiding groeide de denkbeweging voor het bewaren en accentueren van een opeenvolging van plekken. Er wordt bewust een spanningsveld opgezocht tussen ‘plekken van doorgaan’ en ‘plekken van rust’. Deze plekken trachten steeds de dualiteit van ‘ora et labora’ op te zoeken en te duiden.

Na de omkaderde plek van doorgaan, via de kloostermuur (en de natuurlijke afscheiding), zal net voor het poortgebouw deze barrière bewust geopend worden. Zo creëer je een plek van rust, een soort ademruimte voor de toeschouwer, alvorens binnen te dringen tot het eigenlijke kloostercomplex. Net zoals we bij kerken en andere belangrijke gebouwen opmerken, zal het een plek creëren waar je elkaar kan ontmoeten en de monumentaliteit van het gebouw kan gewaarworden, alvorens het poortgebouw te betreden. Deze plek kan benoemd worden als een interferentiegebied, waar je als ontwerper op een zachte manier de complementariteit van zowel de site als de regel van Benedictus, het ‘ora et labora’, aanwezig stelt door het geven van ruimte. De toeschouwer kan vanaf deze ‘plek van rust’ enerzijds een glimp kan opvangen van de beslotenheid van de gemeenschap, die zich weerspiegelt in het terugtrekken achter de ommuring. Deze buitenruimte (met de voormalige moestuin en boomgaarden)

⁵⁵ Met de benaming ‘in de buitenste rand van de monastieke site’ wordt het afgebakende gebied vanaf het fruitspoor aangeduid.

ondersteunt het 'ora', de religieuze-spirituele zone van het kloostercomplex. Anderzijds maak je via deze plek de omgeving aanwezig. Je geeft het aanvoelen van de kwaliteiten die verborgen zitten in de valleiomgeving, die zorgden voor de ondersteuning van de economische kloosteractiviteiten, het 'labora'. *Maar hoe ga je als ontwerper deze dualiteit een subtiële architecturale kwaliteit geven en aanwezig stellen via kleine ingrepen?*

Afb. NR, *Complementair functioneren volgens de regel van Benedictus, vertaald in de complementariteit van de site.*

Legende: blauwe illustreert het ora, terwijl het geel verwijst naar labora.

Waarom ga je als creatieve ontwerper hier bewust een 'plek van rust' creëren en geen kruispunt? Deze vraagstelling vindt onderbouwing in de opvatting van mijn zegswijze, namelijk;

'Een plek van rust creëren, terwijl de omgeving om je heen volgens zijn eigen ritme door beweegt.'

Dit duidt op de waarde dat mensen hechten om als mens jezelf een te plaats geven, je gaat voor jezelf een plaats van ademruimte, rust creëren. Dit vertaalde zich ook in de manier waarop een klooster zich positioneerde. De community ging op zoek naar een plek waar ze zich samen in stilte kunnen terugtrekken, volgens hun eigen contemplatief levensritme, terwijl de maatschappij errond voortbeweegt op zijn eigen, afzonderlijke ritme.

Anderzijds duidt dit mijn bedenking als ontwerper aan, over de manier waarop heden in Kolen omgegaan wordt met het poortgebouw, dat voormalig dienst deed als een *'fysieke afscherming'*. (De Bleekere, 2010, p.125), terwijl heden de stroom toeschouwers zich op een *'ongecontroleerde'* manier tot op neerhof kunnen begeven. De aanzet is om de *'fysieke afscherming'* te *'herinterpreteren'*, door vanaf het poortgebouw het doordringen op een gecontroleerde manier te laten plaatsvinden. Door het doordringen op een druppelsgewijze manier te laten gebeuren, wordt de rust en geborgenheid van de gemeenschap geaccentueerd en visueel geduid als een *'plek van rust'*. Het poortgebouw behoudt zo de connotatie als symbolisch begin van de regel, als het begin van de controle, als afscherming tot waar de maatschappij *'vrij'* mag komen. *'Hoe baken je als ontwerper via architecturale ingrepen deze plek (subtiel) af en maak je het tegelijkertijd visueel open.'*

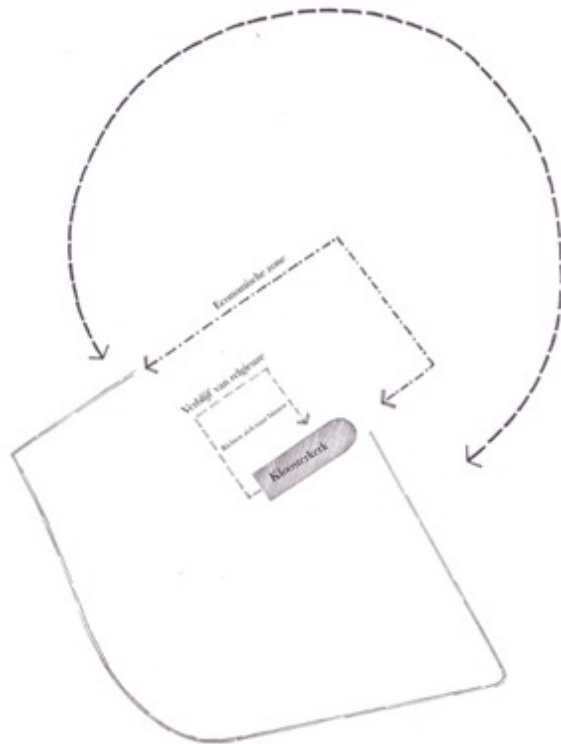
Afb. Hoever mag de maatschappij komen.

Afb. Publiek / prive en semi-publiek

Opvolgend aan deze plek van rust creëert het poortgebouw een doorgaan, een binnentreden tot de dynamiek van het functionerend geheel, namelijk het neerhof. Dit vormt een plek waar ondanks de geslotenheid opnieuw ademruimte gecreëerd wordt en de dualiteit tussen *'ora et labora'* zichtbaar wordt. In het neerhof is nog een andere complementariteit voelbaar, namelijk de twee poortgebouwen die zich positioneren in elkaars verlengde. De tweede poort, de zogenaamde functionele poort, vormt een doorgang waar je toetreedt tot de openheid van het landschap. Dit positioneert zich bewust dichtbij, om aan te tonen hoe de openheid van het landschap samen gaat met het economische functioneren van de kloostergebouwen. Het doorgaan van deze functionele poort, zal aansluiting maken met de economische ontsluiting, Leveranciers, landbouwvoertuigen,... krijgen op een *'gecontroleerde'* manier, toegang krijgen tot het neerhof.

c. Dynamiek van de zuivere functies

De volgende gelaagdheid vertaalt zich in de dynamiek van de zuivere functies, wat een weerslag vindt op de aangehaalde kloostertypologie⁵⁶. De kerk en aanpalende conventgebouwen bevinden zich centraal binnen de kloostermuren, waarrond de andere typerende ‘puzzelstukken’ zich gingen vestigen. Het krachtige aan Kolen is hoe deze dynamische gelaagdheid van het zuivere functioneren, zich in de gehele opbouw van het klooster uitdrukt. Als ontwerper zal hierbij getracht worden om de verhalende gelaagdheid leesbaar te houden en te accentueren, zodanig dat de geschiedenis zich kan herleven binnen een ‘nieuw’ functioneren.

Centraal op de kloostersite van Kolen tref je het religieuze hart, de kloosterkerk aan, die een ontmoetingsplaats vormt voor enerzijds de gemeenschap en anderzijds voor de toeschouwers die van buitenaf het ‘ora’ willen verkennen. De gelaagdheid duidt aan hoe de kloosterkerk de gemeenschap draagt, die hun verblijfzone hierrond gingen scharen. Zodanig dat de religieuze-spirituele zone afgebakend wordt, waar de gemeenschap zich voor bezinning naar binnen richt. Deze religieuze-spirituele zone wordt vervolgens omarmd door de bedrijvigheid.

‘werken om te ondersteunen’

Afb. NR

⁵⁶ Het onderzoek naar de kloostertypologieën werd reeds aangehaald in hoofdstuk 2, paragraaf 3.

Dit illustreert opnieuw het kloostermechanisme, waar de religieuze gemeenschap om te kunnen bestaan interactie zochten tussen *'ora et labora'* *Hoe ga je op een creatieve manier dit ondersteunende mechanisme, dat zo duidelijk aanwezig is binnen Kolen, herinterpreteren?* Het cruciale belang hierbij is ook om de meermaals aangehaalde rust en geborgenheid van de gemeenschap te bewaren.

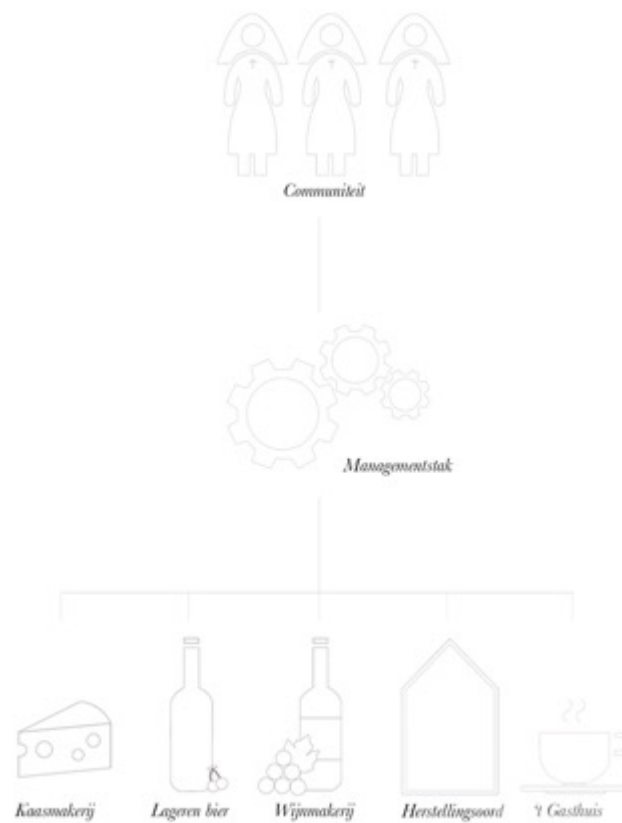
Dit ondersteunende kloostermechanisme zal binnen een coöperatief systeem *'geherinterpreteerd'* worden. Dit vormt de basis om het dynamische functioneren te bewaren. De eigendom van de kloostergebouwen zal in handen blijven van de gemeenschap, waarbij de religieuze-spirituele kern ten dienste zal blijven staan van de gemeenschap. De kloosterkerk, als centraal kenteken, zal als ontmoetingsplaats blijven functioneren, waarbij getracht zal worden om de toegankelijkheid te bevorderen. De overige kloostergebouwen die vroeger de invulling kregen als de dienstgebouwen waar o.a. de handenarbeid plaats vond, een school was ingericht, een pensionaat was ondergebracht, de koeienstallen zich bevonden,... Alle gebouwen die als ondersteuning dienden van de biddende gemeenschap, zullen een *'geherinterpreteerde'* functie-invulling krijgen door initiatieven van gemotiveerde actoren. Deze actoren zullen de gemeenschap ondersteunen en zo bijdragen om de gebouwen die ze ter beschikking zullen krijgen, te onderhouden en te restaureren waar nodig. Er zal op deze manier een toekomstbeeld gecreëerd worden en vermeden worden dat kloostergeschiedenis van Mariënlof zal uitdoven in een 'eindigend verhaal'.

De voorwaarden hierbij zijn dat deze *'nevenactiviteiten'* net voldoende winst moeten genereren, zodat een gedeelte hiervan naar de gemeenschap kan terugvloeien. Dit zal de zusters in staat stellen om zelf hun gebouwen te onderhouden. Een andere belangrijke parameter is dat deelnemende actoren samen zullen moeten werken om het gemeenschappelijke doel te bereiken, namelijk het opnieuw levensvatbaar maken van de kloostersite door kleinschalige nevenactiviteiten onder te brengen. Deze activiteiten zullen op een verantwoorde manier met de identiteit van de site omgaan. Namelijk dat deze nevenactiviteiten aansluiting vinden op de functiezones (dat in hoofdstuk 3 is toegelicht) die we terugvinden binnen het kloostermechanische,

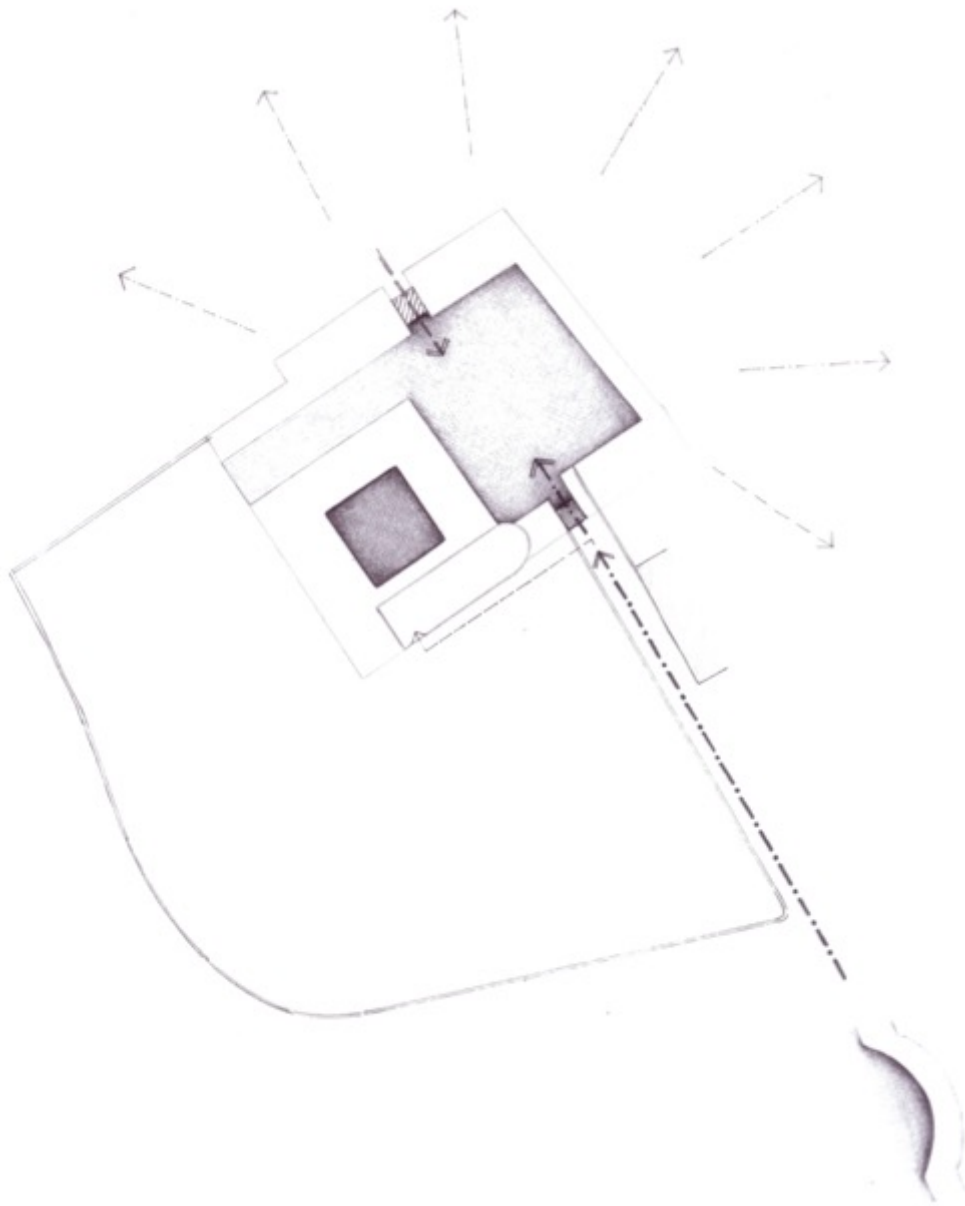
Afb. Nr. schema

Om te vermijden dat de zusters belast worden met de administratieve lasten die bij het beheer komen kijken, zal er binnen het systeem een managementstak worden toegevoegd. Die zal het beheer in handen nemen en alles in goede banen leiden, waarbij de community de bevoegdheid behoudt voor het nemen van de beslissingen. Het bijgevoegd schema illustreert hoe dit coöperatief systeem kan werken, waarbij de eerste aanzet van een potentieel programmavisie is weergegeven.

- Afb nr.

d. Interactie met buitenruimtes/ plekken

Deze dynamiek van het zuivere functioneren van de kloostersite vertaald zich in de werking van de buitenruimtes. Wanneer je als ontwerper deze identiteit van de pleinen bewaart en vertaald binnen de *'doordringende ontsluiting'* dan kan je door de functionering van de *'doordringende ontsluiting'* te ontwerpen het kloostermechanisme laten doorleven. Deze functionering duidt erop dat je als ontwerper je programmavisie gaat opbouwen aan de gelaagdheid van de ontsluiting. Zo kan je een toekomstvisie opbouwen zonder dat er daadwerkelijk uitspraak moet gedaan worden over elke specifieke indeling. Dus een vlekkenkaart met de grote lijnen van de programmavisie kan voldoende zijn, waar je ruimte hebt om als ontwerper binnen de uitvoering en de bepaling van het

programma tijd en ruimte kan tussen laten. Bijvoorbeeld doordat je een masterplan ontwerpt met een mogelijkheid van fasering in de tijd of dat je ruimte openlaat waar activiteiten naar elkaar kunnen toegroeien, uitbreiden of hun productieproces kunnen verfijnen of perfectioneren.

Het functioneren van de buitenruimtes geeft binnen Kolen zeer sterk de vertaling van de complementariteit van de site. Namelijk de dualiteit tussen *'ora et labora'* die onderbouwing vindt in bezinnende buitenruimte en het neerhof. Het neerhof vormt zoals reeds aangehaald de draaischijf van het functioneren van het kloostercomplex. Door dit mechanisme vormt het de tegenpool van de bezinnende buitenruimte. Deze ruimte roept de stilte op, waarrond de pandgang en de gemeenschap zich organiseert.

De complementair vertaald zich ook op grotere schaal, namelijk de manier waarop je omgaat met het landschap en de gebouwen ertussen. (Afb.) Zo weerspiegelt de ommuurde kloostertuin, hoe de community zich bewust afsluit op de top van heuvel naar het claustrum toe. Anderzijds opent het economische wezen zich naar de vallei toe. Dit zal je als ontwerper binnen het ontwerpproces meenemen en versterken, namelijk hoe de complementariteit ervoor zorgt dat het een steeds het andere oproept. Waarbij je als ontwerper deze waardes en omslotenheid gaat bewaren.

Afb. (NR) Schets programmavisie

De doordringende ontsluiting begeleidt de toeschouwer door de kloostermuur tot aan het voormalige schoolgebouw, dat omwille van zijn ligging buiten de kloostermuren een interessante opportuniteit aanbiedt voor het ontwerpen van een gasthuis, waar toevallige passanten kunnen vertoeven. Waar ze kunnen kennis maken met enerzijds rijkdom van het Kernielse landschap en anderzijds als ontwerper de mogelijkheid ziet naar programmavisie om de toevallige passant hier warm te maken en kennis te laten maken met de authenticiteit die schuilt achter de kloostermuren.

Vervolgens biedt de ontsluiting de mogelijkheid voor de toeschouwer om zijn weg te vinden naar de kloosterkerk. Waarbij het voormalige rectoraat vanuit zijn ligging de opportuniteit aanbiedt om afzonderlijk te functioneren van de community en aansluiting te vinden als een plek waar de toeschouwer van buiten af kan bezinnen, tot rust kan komen.

Aan het poortgebouw zal een plek van controle wordt gecreëerd. Deze randvoorwaarde kan interpretatie aannemen om in het poortgebouwen een administratieve en toeristische dienst onder te brengen.

Vervolgens vertaalt het neerhof zich als ontmoetingsplaats van verschillende functioneren. Naast het aspect dat het dienst doet als draaischijf voor functioneren van de bedrijvigheid. Vormt het de plaats waarlangs gasten begeleid worden naar de clausuur.

Afb. NR. Vertaling naar cultuur-historische, sociaal-economische en maatschappelijke parameter.

Doorheen dit hoofdstuk werd mijn conceptvisie als architect aangehaald en vertaald binnen de gelaagdheid van de site. Dit hoofdstuk stelt talrijke vraagstellingen en randvoorwaarden, de architecturale vertaling hiervan zal in verder verloop worden toegelicht.

Biografie

A.

- **Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën.** (2010). *Zoekwijzer over kloosters en abdij en in het ancien regime (tot 1796)*. zoekwijzers (nr. 23), p3.
- **Anteagroup.** (2013). *Stad Borgloon: GRS Borgloon gecoördineerde visie*. Borgloon.

C.

- **Claesen, C.** (2014). *Herbestemming van de abdijsite Herkenrode*. Masterproef. Hasselt: universiteit Hasselt.
- **C.M.F. Brasseur**, o.s.c. (1996). 'Clairlieu': tijdschrift gewijd aan de Geschiedenis van de Kruissheren. Clairlieu, (54), pp. 3-153. http://canonsregular.org/crosiers/clairlieu/clairlieu3_files/Clairlieu%20-%201996.pdf via, [geraadpleegd op 19 januari 2016].

D.

- **De Baerdemaeker, M. & Vastmans, F.** (2011). *De sociaal-economische impact van het onroerend erfgoed(beleid) in Vlaanderen*. Brussel
- **De Bleeckere, S.** (2010). *Door de poort*. In **Caluwaerts, G**, e.a. *Monasterium Herkenrode 2*. Hasselt : Stad Hasselt, pp. 121-137.
- **De Bleeckere, S.** (2013). *Ora er labora. De herbestemming van Herkenrode in het licht van het westerse cultuurparadigma*. In **Caluwaerts, G**, e.a. *Monasterium Herkenrode 3*. Hasselt : Stad Hasselt, pp. 167-186.
- **De Ryker, A.**, e.a. (2014). *Humane wetenschappen onderzoeksopdracht. Mariënlof Kerniel, Borgloon*. (niet gepubliceerd rapport in kader van een schoolopdracht.)
- **Diriken, P.** (2012). *Religieus erfgoed in Haspengouw*. Kortesseem: Georeto.
- **Dirix, K.**, (2007-2013). *De slagkracht van plattelandsontwikkeling via projectrealisaties*. Provincie Limburg

E.

- **Eijt, J.** (1995). *Religieuze vrouwen: bruid, moeder, zuster. Geschiedenis van twee Nederlandse zustercongragaties, 1820-1940*. via, <https://books.google.be/books?id=Xla28zGyuHYC&pg=PA289&lpg=PA289&dq=koorzuster&source=bl&ots=RbvkTiRA5L&sig=kCwG6hiQqVMazde98wug-dt13Yo&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwjQIKfQ-bzKAhWCaROKHZbGDqcO6AEIOzAG#v=onepage&q=koorzuster&f=false> [geraadpleegd op 19 januari 2016].

K.

- *Klooster Mariënlof te Kolen.* (1949). *Kruistriomf*, 2 (28), pp. 36-42.
- *Klooster Mariënlof te Kolen.* (1949). *Kruistriomf*, 3 (28), pp. 67-76.
- *Klooster Mariënlof te Kolen.* (1950). *Kruistriomf*, 4 (28), pp. 102-107.
- *Klooster Mariënlof te Kolen.* (1950). *Kruistriomf*, 5 (28), pp. 136-143.
- **Krüger, K.** (2012). *Kloosters en kloosterorden : 2000 jaar christelijke kunst en cultuur*. Potsdam : h.f.ullmann

L.

- **Lawrence, C.H.** (2004). *Kloosterleven in de Middeleeuwen in West-Europa en de lage landen*. Pearson Education Benelux : Amsterdam.
- **Lehoucq, N.** (2011). *Vrouwelijke religieuzen: achter elk cijfer schuilt een roepingsverhaal*. *kerk & leven*, pp.14-15.
- **Lens, K.** (2016). *Een onderzoek naar de betekenis en mogelijkheden van ontwerpend onderzoek in functie van de herbestemming van kloosters. Aspecten van methode, typologie en programma*. (niet gepubliceerde doctoraatscriptie in voorbereiding).
- **Lens, K.** (2015). *Design based research for valuable programs in the process of adaptive Reuse*. 11th European academy of design conference, Paris Descartes university, institute of psychology.
- **Lens, K. , Plevoets, B. & Van Cleempoel, K.** (2013). *Conservation of monasteries by adaptive reuse: the added value of typology and morphology*. Proceedings of the 13th International Conference on Studies, Repairs and Maintenance of Heritage Architecture, STREMAH 2013, Wessex Institute, Southamton, 2013.
- **Leroux-Dhuys, J.** (2007). *Cisterciënzer abdijen : geschiedenis en architectuur*. Hoorn : Uniepers Abcoude.
- **Luts, J.** (2014). *Dorpen aan het fruitspoor: analytisch onderzoek*. Masterproef. Hasselt: universiteit Hasselt.

M.

- **Marcus, A.F.** (1987). *Klooster Marienlof Kolen-Kerniel*. Hasselt: De Tijdspiegel

N.

- **Norgberg-Schulz, C.** (1980) *Meaning in Western Architecture*. Londen: Studie Vista.

P.

- **Pevsner, N.** (1977). *An outline of European architecture*. Harmondsworth: Penguin
- **Plevoets, B.** (2007). *Kloosters herbestemmen: een maatschappelijke en architecturale uitdaging*. Scriptie. Hasselt: Provinciale Hogeschool Limburg.

R.

- **Rijkdienst voor het Cultureel Erfgoed.** (2013). *Een toekomst voor kloosters: Handreiking voor het herbestemmen van kloostercomplexen*. Damen van Deventer: Werkendam.
- **Rys, B.** (2003). *Actieve kloosterzusters in Vlaanderen*. RoSa-Factsheets, nr. 29, pp.1-9.

S.

- **S.N.,** (2007). *Monumentengids Vlaanderen*. Leuven: Davidsfonds
- **Somers, D.** (2006). *Onderzoek naar het actueel ruimtelijk-structurend vermogen van abdijen en kloosters en hun bijdrage tot regionale ontwikkeling*. Scriptie. Gent: Universiteit Gent.

V.

- **Vanmuysen, R.** (2010). *Beeld-/Ruimte-/Kwaliteitsanalyse Burchtheuwel en Graaf: Stad Borgloon*. Borgloon.
- **Vanclooster, D.** (z.j.). *Educatieve brochure: Abdijwegwijzer*. Via <http://nl.tenduinen.be/product/2692/secundair-onderwijs> [geraadpleegd op 9 oktober 2015]
- **Van Dale** (1992), Utrecht/Antwerpen: Van Dale.
- **Van Hecke osco, M.** (2012). *De Sint-Sixtusabdij van Westvleteren. spiritualiteit*. Leuven: De Sixt-Sixtusabdij van Westvleteren en Davidsfonds Uitgeverij nv.
- **Van Roy, N. & Vermeulen S.** (2014). *Eerst onderzoeken, dan herbestemmen: Een herbestemmingsonderzoek, hoe doe je dat?* Onroerend erfgoed: Brussel.
- **van Meer, H.** (2015). *Klooster Mariënlof Colen-Borgloon: Probleemstelling en ontwikkelingsvisie*. Persoonlijke nota
- **van Meer, H.** (2015). *Lezing ontwerpstrategie Abdij Herkenrode*. Hasselt

Z.

- **Z33.** (2012). *pit – kunst in de open ruimte van Borgloon – Heers*. Via <http://www.borgloon.be/409263.fil>. [geraadpleegd op 9 oktober 2015]

Beeldmateriaal **aan zet bronnen materiaallijst**

- Afb. NR, van Meer, H. (2016). *Stedenbouwkundige situering Mariënlof*.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Limburg – Borgloon – Kerniel*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR & NR, Heylighen, L. (2015). *Borgloon - Mariënlof - Kerniel*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, AGIV & KBR. (1771-1777). *Ferrariskaart aanduiding van historische ponden*. Bewerkt in Adobe Photoshop. Via <http://www.geopunt.be/kaart> [geraadpleegd op 9 oktober 2015].
- Afb. NR, Houben W. (2012). *Bodemkaart Limburg, vruchtbare leembodem Borgloon*. Via <http://www.wouterhouben.be/kattevennen.html> [geraadpleegd op 14 oktober 2015].
- Afb. NR, Houben W. (2012). *Vochtig Haspengouw, Haspengouwse Plateau*. Via <http://www.wouterhouben.be/kattevennen.html> [geraadpleegd op 14 oktober 2015].
- Afb. NR, Fexer, C. (2015). *18de eeuwse rekeningboeken Kruisheren*. Bewerkt in Adobe Photoshop. Via Registers der inkomsten van goederen en renten, Rijksarchief Hasselt, archief van de Kruisheren Kolen, Kerniel, toegang 1348, nr. 3, folio 1. [geraadpleegd op 22 november 2015].
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Landbouwevolutie Borgloon*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Hoogstamboomgaarden vs. weiland*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Maquettebeeld: historische weergave van de kloostersite met de typerende hoogstamboomgaarden*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Maquettebeeld plateowlakte*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Historische lijnrelicten*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Man wandelend langs de abdijsite*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *De Kloosterbanden die Mariënlof onderhield buiten haar muren*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Lens, K. (2016) *Inventaris van kloosters in Limburg*. Lopende doctoraatstudie.
- Afb. NR, Lens, K. (2016) *Inventaris van kloosters in Limburg: ingezoomd op Borgloon*. Lopende doctoraatstudie.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Verwevenheid tussen het kunstwerk PITT en de pandgang*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Weynants, B. (2015). 'UNTITLED #158'.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). *Pit in het Kernielse landschap*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). 'doordringen' tot het eigenlijke kloostercomplex. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). 'intra muros' en 'extra muros'. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Tijdlijn evolutie Mariënlof*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Rahn, J. (1876). *Kloosterplan Saint Gallen*. Via, https://en.wikipedia.org/wiki/Plan_of_Saint_Gall [geraadpleegd op 14 oktober 2015].
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Typologie Sint Gallen*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, <http://www.cultus.hk/his5532/cluny.html>, (z.j.) *Kloosterplan Abdij van Cluny*. [geraadpleegd op 15 oktober 2015].
- Afb. NR, Cultus, (z.j.) *Kloosterplan Abdij van Cluny*. Via, <http://www.cultus.hk/his5532/cluny.html> [geraadpleegd op 15 oktober 2015].
- Afb. NR, Jakaitis I. (2013) *Kloosterplan van La Tourette*. Via,

medium-large-5/la-tourette-inna-jakaitis.jpg [geraadpleegd op 25 oktober 2015].

- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Interpretatie van functiezones binnen een kloostersite*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Functiezones geïllustreerd binnen Mariënlof*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). *Ontstaan van de christelijke kloosterordes*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Tijddlijn historiek Mariënlof*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Hiërarchische weergave van de stichters van Mariënlof*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Het moederklooster gaf ondersteuning aan Mariënlof*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Grafsteen in de kloosterkerk tussen 2 zij-altaren, waar Jan van Gutshoven en diens vrouw begraven liggen*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *De ronde Kruisheren emblemen*. Eigen beeldarchief. Bewerkt in Adobe Photoshop.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Ruitvormige herdenkingssteen in de oostelijke vleugel met het opschrift W.F. Lefort*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *De grafkelder van de priors*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Restante van gedoeerde zuilen*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *De historische maquette geeft een weerspiegeling van de Kruisherentijd*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Verandering van ruimtelijke organisatie*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Witgepleisterde gevels*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Fexer, C. (2016). *Vlekkenkaart met datering*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). *Koorstoel van Heilige Lutgart*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Dagindeling volgens de regel van Benedictus*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *De huidige dagindeling volgens het tijdsgebed binnen Mariënlof*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2015). *Het 'labora' dat het kloostermechanisme te Kolen typeerde: vergelijking tussen de Kruisherentijd en de periode van de Cisterciënzerinnen*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). *Hoe Kolen zich manifesteert binnen zijn omgeving*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). *Beschermde abdij-site – Kolenberg*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). *Schematische verduidelijking*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). *De ontsluitingswegen naar Kolen*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). *Het complementair functioneren volgens de regel van Benedictus, vertaald in de complementariteit van de site*. Eigen beeldarchief.
- Afb. NR, Heylighen, L. (2016). *Visualisatie coöperatief systeem*. Eigen beeldarchief.

Onlinebronnen

- **Agentschap Onroerend Erfgoed.** (2015). *Kruisherenklooster van Colen*. In *Inventaris Onroerend Erfgoed*, via <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/31968> [geraadpleegd op 21 juli 2015].
- **Agentschap Onroerend Erfgoed.** (2015). *Kerniel*. In *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Via <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121136> [geraadpleegd op 23 juli 2015].
- **Agentschap Onroerend Erfgoed.** (2007-2012). *Abdij van Kolen (zie 3742)*. Via <https://beschermingen.onroenderfgoed.be/object/id/OL000675/> [geraadpleegd op 23 juli 2015].
- **Agentschap Onroerend Erfgoed.** (2007-2012). *Abdijsite Kolen – Kolenberg (zie 0188)*. Via <https://beschermingen.onroenderfgoed.be/object/id/OL001417/> [geraadpleegd op 23 juli 2015].
- **Agentschap Onroerend Erfgoed.** (2013). *Begrippenlijst landschap*. Via https://www.onroenderfgoed.be/assets/files/projects/downloads/Begrippenlijst_feb2013.pdf [geraadpleegd op 5 februari 2016].
- **Ameye, T.** (z.j.) *Een monnikenwerk. Reconstructie van het middeleeuwse kloosterscriptorium. Case study: de laatmiddeleeuwse scriptoria van Ter Doest en Herne*. Via http://www.thesis.net/monnikenwerk/monnikenwerk_deel_1.htm [geraadpleegd op 29 oktober 2015].
- **Bailleul ontwerp bureau.** (2015). *Ontwikkelingsconcept stroomstroopfabriek Borgloon*. Via <http://www.bailleul.be/work/ontwikkelingsconcept-stroomstroopfabriek-borgloon> [geraadpleegd op 23 januari 2016].
- **Geo onroenderfgoed.** (2013-2015). *Geoportaal*. Via <https://geo.onroenderfgoed.be/#zoom=13&lat=6589205.95208&lon=595072.73516&layers=B0000TTTTTTTTTFFT> [geraadpleegd op 9 juli 2015].
- **KerkNet.** (2016) *Woordenlijst: Contemplatie*. Via http://www.kerknet.be/algemeen/woordenlijst_detail.php?selectedletter=C&termID=164 [geraadpleegd op 19 januari 2016].
- **Kro-ncrv.** (z.j.) *Kruisherren*. Via <http://www.kro-ncrv.nl/inspiratie/katholiek-abc/k/370-7904-kruisherren> [geraadpleegd op 21 januari 2016].
- **Kunstkennis.** (z.j.). *Kunstgeschiedenis: definities*. Via <http://www.kunstkennis.nl/kunstgeschiedenis/definities.htm> [geraadpleegd op 23 november 2015].
- **KU Leuven.** (2013). *Universitair Centrum Groot Begijnhof: Geschiedenis*. Via <https://www.kuleuven.be/studentenvoorzieningen/huisvesting/residentiesab/grootbegijnhof/geschiedenis> [geraadpleegd op 29 januari 2016].

- **Meneergodsdienst.** (2013) 'Mogen nonnekes buiten hun klooster komen?' Via, <https://meneergodsdienst.wordpress.com/tag/klooster-zuster-nonnen-actief-contemplatief/> [geraadpleegd op 3 oktober 2015].
- **Paus Benedictus XVI.** (2009). *De hervormingen van Cluny.* Via <http://www.rkddocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=3247> [geraadpleegd op 8 november 2015].
- **Philippa,** M. e.a. (2003-2009). *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands: Gardiaan (overste van Franciscanen- of Kapucijnenklooster).* Via <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/gardiaan> [geraadpleegd op 27 november 2015].
- **Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren vzw.** (z.j.). *Een hoogstamboomgaard is veel meer dan rijen fruitbomen.* Via <http://www.kortwegnatuur.be/appelsap.php?p=biodiversiteit> [geraadpleegd op 12 november 2015].
- **Stad Borgloon.** (z.j.) *Het mystieke, het religieuze: Abdij Mariënlof.* Via <http://www.borgloon.be/fb111nxuf125lizqc1xgqc100.aspx> [geraadpleegd op 12 september 2015].
- **Stad Borgloon.** (z.j.) *De stroomstroopfabrie.* Via <http://www.borgloon.be/fb111ujmj125lfple1xgqc25.aspx> [geraadpleegd op 29 januari 2016].
- **Unie van de Religieuzen van Vlaanderen,** urv. (z.j.). *Religieuzen, wie zijn ze? - Religieuzen in Vlaanderen.* Via (<http://www.urv.be/index.cfm?v=12.10>) [geraadpleegd op 15 januari 2015].
- **van Mulligen,** R. (2011-2016). *Cisterciënzer Orde.* Via, <https://www.luceptia.nl/dossieritem/cisterciënzer-orde/cisterciënzer-orde> [geraadpleegd op 12 september 2015].
- **Vlaams woordenboek.** (z.j.) *Kerkwegel.* Via, <http://www.vlaamswoordenboek.be/definities/geschiedenis/4845> [geraadpleegd op 8 december 2015].
- **Wikipedia.** (2014) Kerniel. Via, <https://nl.wikipedia.org/wiki/Kerniel> [geraadpleegd op 23 juli 2015].

Impressie amateurfotograaf Bjorn Weynants. aanzet

Wat meteen opvalt aan het klooster van Mariënlof is de ligging in het zacht glooiende Limburgse heuvelland in Kerniel. Een majestueuze ligging met zicht op de omliggende velden en boomgaarden. De abdij troont boven haar onmiddellijke omgeving uit, als symbool van de belangrijke rol die het vroeger speelde. Tegenwoordig echter heerst er doordeweeks een aangename stilte, een gevoel van tijdloosheid. Het alomtegenwoordige rood-witte symbool van de kruisheren herinnert aan vervlogen tijden.

Op de binnenkoer van het complex waan je je evengoed op een grote boerderij. Stallen, opslagplaatsen, werktuig,... Het is er nog allemaal, ook al worden bijvoorbeeld de stallen tegenwoordig vooral gebruikt als opberghok. Er zijn evengoed kleine Vlaamse taferelen o.a. een afdakje met daaronder een plastic tuintafel met wat kuisgerief. Hier wordt nog steeds geleefd, maar op een ander tempo dan elders.

De ruime kapel wordt vooral gekenmerkt door soberheid. Hoge witte muren, glasramen zonder tekeningen. Maar ook religieuze paraferalia: de banken van het koor, de stoel van de heilige Lutgardis van Tongeren, de obligate schilderijen die de kruisweg afbeelden, maar evengoed een eenzaam en verloren kruisbeeld in de voormalige ontvangsthal van de kloosterkerk. In schril contrast daarmee staat de sacristie, met zijn muren- en plafond vullende schilderijen, tekeningen en het vermolmd houten beeld van XXX dat jaren verborgen in de grond stak als symbool van de bewogen geschiedenis van het klooster.

Bjorn Weynants